

บทที่ ๒

การเตรียมการปฏิวัติ ๒๕๐๑

๒.๑ เหตุการณ์ก่อนวันที่มีการปฏิวัติ

หลังจากที่จอมพลสฤษดิ์ ทำรัฐประหารเมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ แล้วก็ไม่มีความรุนแรงหรือความวุ่นวายทางการเมืองเกิดขึ้นจึงทำให้บ้านเมืองกลับเข้าภาวะปกติ คณะรัฐประหารได้ตั้งรัฐบาลพลเรือนขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อให้ต่างประเทศรับรอง และให้ทำหน้าที่เตรียมการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอันเป็นการสนองความปรารถนาของประชาชนได้เป็นอย่างดี เมื่อการเลือกตั้งทั่วไปผ่านไปโดยเรียบร้อยราบรื่น นายพจน์ สารสิน นายกรัฐมนตรีจึงขอลาออกจากตำแหน่งโดยให้เหตุผลว่าเพื่อดำเนินการให้สอดคล้องตามครรลองของระบอบประชาธิปไตยที่ว่ารัฐบาลควรจะมาจากการเลือกตั้งโดยประชาชน ดังนั้น พลโทถนอม กิตติขจร จึงได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและจัดตั้งคณะรัฐบาลขึ้นพร้อมกันนั้นก็ได้อ่อนยศขึ้นเป็นพลเอก เมื่อเหตุการณ์ทางการเมืองอยู่ในสภาวะสงบเรียบร้อยเช่นนี้แล้ว จอมพลสฤษดิ์ จึงได้เดินทางไปรักษาตัวที่ประเทศสหรัฐอเมริกา

รัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกถนอม บริหารประเทศได้ไม่นานก็ประสบความยุ่งยากอันเนื่องมาจากการแตกแยกภายในพรรคชาติสังคมซึ่งเป็นพรรคของรัฐบาลที่ความรุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับโดยที่พลเอกถนอมไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาข้อขัดแย้งภายในพรรคให้หมดสิ้นไป และดูเหมือนยิ่งแก้ยิ่งยุ่งยิ่งสับสนอลเวงวุ่นวายมากขึ้นทุกที จึงได้ส่งให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของรัฐบาล อาทิ พลอากาศเอก เฉลิมเกียรติ วัฒนางกูร เดินทางไปประเทศอังกฤษเพื่อรายงานเหตุการณ์และสถานการณ์ทางการเมืองของไทยให้จอมพลสฤษดิ์ ทราบเป็นระยะ ในเวลาต่อมา จอมพลสฤษดิ์ก็ได้เรียกให้นายสงวน จันทรสาขา และนายโชติ คุณะเกษม เดินทางไปพบที่กรุงลอนดอน ด้วยธุรกิจสำคัญซึ่งไม่อาจเปิดเผยได้ ในช่วงนี้บรรยากาศทางการเมืองไทยโดยทั่วไปก็อยู่ในสภาวะที่สงบเรียบร้อย นอกจากการขัดแย้งการแตกแยกภายในพรรคชาติสังคมและในคณะรัฐบาลเท่านั้น และแล้วในวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๐๑ จอมพลสฤษดิ์ก็ได้เดินทางจากประเทศอังกฤษกลับประเทศไทย

อย่างเงียบ ๆ และพักอยู่ที่กองบัญชาการกองพลที่ ๑ โดยไม่เปิดโอกาสให้สื่อมวลชนและนักหนังสือพิมพ์ได้เข้าพบหรือสัมภาษณ์เลย จนกระทั่งถึงวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑ จึงได้มีการเคลื่อนไหวทางกำลังทหารตามจุดที่สำคัญของสถานที่ราชการหลายแห่งอย่างคึกคักและในเวลาประมาณ ๒๑ นาฬิกา จอมพลสฤษดิ์ ก็ได้นำกำลังทหารเข้าทำการปฏิวัติยึดอำนาจการปกครองประเทศได้สำเร็จโดยที่ไม่มีเหตุการณ์หรือสถานการณ์รุนแรงใดเกิดขึ้นก่อนหน้าที่จะเกิดการปฏิวัติเลย

อาจกล่าวได้ว่า บรรยากาศทางการเมืองของไทยก่อนวันที่เกิดการปฏิวัติ ๒๕๐๑ นั้นไม่มีเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่รุนแรงใด ๆ เกิดขึ้นที่สื่อให้เห็นว่าจะมีการใช้กำลังปฏิวัติเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เช่นนั้นเกิดขึ้นเลย จริงอยู่แม้จะมีการขัดแย้งการแตกแยกเกิดขึ้นภายในพรรคชาติสังคมและในคณะรัฐบาลก็เป็นเรื่องปกติธรรมดาซึ่งเป็นไปตามวิถีทางของระบอบประชาธิปไตยที่รัฐบาลต้องประสพและรัฐบาลก็ต้องแสวงหาจุดทางในการแก้ปัญหาข้อขัดแย้งนั้นโดยทางที่สันติเพื่อมิให้กระทบกระเทือนต่อสิทธิเสรีภาพของชนส่วนใหญ่นายกรัฐมนตรีและกติกากำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญอันจะช่วยให้ระบบการเมืองมีเสถียรภาพและท่าความพอใจให้แก่สังคมส่วนรวมได้ดีกว่าวิธีการปฏิวัติหากันตามความจริง รัฐบาลในขณะนั้น อาจเลือกวิถีทางประชาธิปไตยโดยการยุบสภาผู้แทนราษฎรก็ได้ ซึ่งก็จะสามารถแก้ปัญหาความวุ่นวายไปได้ระยะหนึ่ง

๒.๒ การวางแผนและเตรียมการปฏิวัติ

การวางแผนและเตรียมการปฏิวัติได้เริ่มขึ้นตั้งแต่เวลาที่จอมพลสฤษดิ์พักอยู่ที่ชั้นนิงเคลกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อหลวงวิจิตรวาทการพ้นจากตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำประเทศสวิตเซอร์แลนด์ได้เดินทางไปเยี่ยมจอมพลสฤษดิ์ที่กรุงลอนดอน ในเวลาเดียวกันนั้น จอมพลสฤษดิ์ก็ได้เชิญหลวงวิจิตรวาทการให้เข้าร่วมงานปฏิวัติด้วยเพื่อช่วยทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของคณะปฏิวัติในคำนอกความคิดเห็น การวางแผนการเตรียมการตลอดจนการสร้างเครื่องมือกลไกต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้ในงานปฏิวัติ^๑ อาจกล่าวได้ว่าการปฏิวัติครั้งนี้ หลวงวิจิตรวาทการได้ทำ

^๑คณะรัฐมนตรี, วิจิตรอนุสรณ์, (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ, ๒๕๐๕), หน้า ๑๘

หน้าที่ให้คำปรึกษาแก่อมพลสฤษดิ์มาแต่แรกเริ่มทีเดียว ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวไว้อาลัยของ
จอมพลสฤษดิ์ว่า

" คุณหลวงวิจิตรฯ ได้เข้าร่วมงานปฏิวัติกับข้าพเจ้าอย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่เราได้
เริ่มงานปฏิวัติกันอยู่ ณ กรุงลอนดอน เมื่อกลางปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ในระหว่าง
ที่มีการปฏิวัติเมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑ และในระหว่างที่ยังไม่ได้จัดตั้งรัฐบาล
คุณหลวงวิจิตรฯ ก็ได้มีส่วนช่วยเหลืองานปฏิวัติตลอดมา "๒

หลวงวิจิตรวาทการได้เป็นที่ปรึกษาคนสำคัญของจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งได้ออกความเห็นและ
เสนอแนะให้จอมพลสฤษดิ์ใช้อำนาจเด็ดขาดปกครองประเทศไทยในรูปของเผด็จการ โดยบุคคล
คนเดียวจึงจะเหมาะสมกับเมืองไทย และให้มีการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมาใหม่ให้เหมาะสมกับสังคม
ไทย ในเวลาเดียวกันนั้น หลวงวิจิตรวาทการก็ได้แปลรัฐธรรมนูญของประเทศต่าง ๆ มาให้
จอมพลสฤษดิ์ได้พิจารณาพร้อมกับร่างรัฐธรรมนูญการปกครองชั่วคราวของไทยให้จอมพลสฤษดิ์
พิจารณาศึกษาควบคุมไปด้วย ในที่สุด จอมพลสฤษดิ์จึงได้ตัดสินใจกำลังทำการปฏิวัติโดยอ้างว่า
เป็นทางเลือกทางเดียวในการแก้ปัญหาข้อขัดแย้งความวุ่นวายทางการเมืองของประเทศไทยใน
ช่วงนั้น ดังที่ได้กล่าวกับหลวงวิจิตรวาทการว่า "ผมยึดอำนาจแน่ คุณหลวงจะต้องช่วยกันให้
เต็มที่ เรากลับเมืองไทยพร้อมกัน คุณหลวงช่วยหาฤกษ์ให้ผมทีซี"๓ เมื่อได้มีการเตรียมงาน
สำคัญ ๆ ของการปฏิวัติ ในด้านต่าง ๆ อาทิ หนังสือลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ
พลเอกถนอม กิตติขจร, การประกาศใช้กฎอัยการศึก, ประกาศของคณะปฏิวัติทุกฉบับร่าง
รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว เป็นต้น เสร็จเรียบร้อยแล้ว หลวงวิจิตรวาทการจึงได้ตรวจดูฤกษ์ยาม
ที่จะทำการปฏิวัติและได้เสนอต่อจอมพลสฤษดิ์ว่า "วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑ เวลา ๒๑.๑๓ น.
เป็นฤกษ์ที่ดีที่สุดที่จะทำการปฏิวัติใช้อำนาจปกครองบ้านเมือง"๔

๒ คณะรัฐมนตรี, เรื่องเกิม, หน้า ๑

๓ ไทยน้อย (นามแฝง) ประชาธิปไตย ๔๒ ปี เรื่องเกิม, หน้า ๓๒๐ - ๓๒๑

๔ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

เราจะเห็นได้ว่า การปฏิวัติ ๒๕๐๑ นี้ จอมพลสฤษดิ์ ใ้กว้างแผนและเตรียมงานอยู่ที่ประเทศอังกฤษเป็นส่วนมากโดยได้มีการประสานงานกับบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลไทยอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น เมื่อจอมพลสฤษดิ์เดินทางกลับถึงประเทศไทยในวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๐๑ ในวันที่ ๒๐ ตุลาคมนั่นเอง จอมพลสฤษดิ์ก็ทำการปฏิวัติโค่นโดยโดยไม่มีการปะทะขัดขวางจากฝ่ายใด ๆ ทั้งสิ้นซึ่งนับว่าเป็นการปฏิวัติที่ทำได้ง่ายมาก หลังจากการปฏิวัติแล้วจอมพลสฤษดิ์ก็ให้สัมภาษณ์นักหนังสือพิมพ์ว่า

" การปฏิวัติครั้งนี้ได้วางแผนขณะที่อยู่ลอนดอน เมื่อกลับมาถึงก็ลงมือโค่นโดยทันที สมาชิกสภาที่วุ่นวายทำการไม่เรียบร้อยแก่บ้านเมืองและสันคลอนฐานะของรัฐบาลจะถูกขับไล่ออกไปเลย ปฏิรูปกันใหม่ลงมือทำกันจริง ๆ เสียที่ไม่ต้องชักช้าไม่เช่นนั้นบ้านเมืองก็ยังคงอยู่เช่นเดิม แลลงการณ์ต่าง ๆ ที่ประกาศในวันปฏิวัตินั้นใครร่างมาจากลอนดอนแล้ว พอมาถึงไทยในวันที่ ๑๙ ตุลาคม วันที่ ๒๐ ตุลาคมก็ลงมือโค่นเลย การกระทำครั้งนี้ตั้งใจทำเพื่อประเทศชาติและไม่ปรารถนาจะหาเสียงเลือกตั้ง ผมไม่สมัครหรือผู้แทนราษฎร "๕

ส่วนรายละเอียดและการเตรียมการตลอดจนการวางแผนปฏิวัติครั้งนี้ ผู้เขียนได้สัมภาษณ์บุคคลที่มีส่วนเข้าร่วมในการปฏิวัติครั้งนี้ซึ่งบางท่านก็ได้ให้คำตอบดังนี้

พลเอกเนตร ชมะโยธิน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมกับการปฏิวัติและได้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการสำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี ช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม ในสมัยรัฐบาลชุกคณะปฏิวัติโค่นเปิดเผยว่า

" เรื่องการปฏิวัตินี้ทั้งหมด จอมพลสฤษดิ์ก็ไปเตรียมการที่เมืองนอกทั้งนั้น หลังจากที่ท่านป่วยและได้ทำการผ่าตัดแล้ว ท่านได้รับรายงานเรื่องปัญหาความวุ่นวายทางการเมืองซึ่งจอมพลถนอมโค่นให้ข้าราชการระดับชั้นผู้ใหญ่ไปเมืองนอก รายงานนี้ให้จอมพลสฤษดิ์ทราบว่าจะเอาไม่อยู่แล้ว จอมพล

๕หนังสือพิมพ์สารเสรี ฉบับวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๑

สฤณี ก็เลยตกลงใจที่จะทำการปฏิวัติและได้เตรียมงานทั้งหมดที่ลอนดอน
ท่านได้ขอเครื่องบินทหารกลับเมืองไทยโดยเครื่องบินพิเศษ ส่วนทางเมือง
ไทยก็ได้มีการเตรียมงานไว้แล้ว จอมพลสฤณีมาถึงก็ประกาศการยึดอำนาจ
ล้มรัฐบาลขณะนั้นแล้วตั้งเป็นคณะ ๒๐ ตุลา, ประกาศยุบสภาและล้มรัฐธรรมนูญ
ทั้งหมด ตั้งกองบัญชาการยึดอำนาจ มีกองดูแลฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือนแล้ว
ตัวท่านเองก็คุมทั้งสองฝ่าย "๖

ตามที่กล่าวมานี้ย่อมเป็นการชี้ให้เห็นว่า ในขณะที่พักอยู่ที่กรุงลอนดอนนั้นจอมพลสฤณี
ได้ศึกษาและพิจารณาถึงสภาพโครงสร้างทางการเมืองของไทย ทัศนคติของคนไทยตลอดจนถึง
สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองไทยในขณะนั้นกระทบจิตใจค่านิยมถึงอำนาจและอิทธิพลของจอมพล
สฤณีเองที่มีอยู่ในวงการรัฐบาล วงการทหารและประชาชนแล้วเห็นว่าการทำปฏิวัติคงทำได้ไม่
ยากนักโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อได้ที่ปรึกษาที่ทรงคุณวุฒิมีความรู้ความเชี่ยวชาญทางการเมืองอย่าง
เช่นหลวงวิจิตรวาทการมาช่วยในค่านอกความคิดและเป็นบุคคลสำคัญที่สนับสนุนให้จอมพลสฤณี
มีความมั่นใจในความสำเร็จที่จะทำการปฏิวัติขึ้นครองอำนาจบริหารประเทศแต่ผู้เดียวโดยการ
สร้าง เครื่องมือกลไกและสถาบันตลอดจนมาตรการต่าง ๆ ขึ้นเพื่อสนับสนุนอำนาจของจอมพล
สฤณี จอมพลสฤณี มีความปรารถนาที่จะเสริมสร้างอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองให้สมบูรณ์
แข็งแกร่งยิ่งกว่าการกระทำของประธานาธิบดีเดอโกลส์เสียอีก เพราะจอมพลสฤณีได้ล้มเลิก
สถาบันทางการเมืองทั้งหมดโดยมิได้มีการคัดค้านโต้แย้งหรือควบคุมการบริหารประเทศของตนได้
เลยซึ่งงานดังกล่าว จอมพลสฤณีได้เตรียมการมาตั้งแต่พักอยู่ที่กรุงลอนดอนแล้ว

๖ ผู้เขียน สัมภาษณ์ พลเอกเนตร เหมะโยธิน เมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๒๐

๒.๓ คณะบุคคลที่ทำการปฏิวัติ

คณะบุคคลที่ทำการปฏิวัติ ๒๕๐๑ นั้น ประกอบด้วยทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ
ตำรวจและพลเรือน โดยมีจอมพลสฤษดิ์ เป็นหัวหน้าคณะปฏิวัติ คั้งที่พลเอกเนตร เขมะโยธิน ได้
เปิดเผยแพร่รายชื่อบุคคลที่สำคัญในการทำการปฏิวัติคั้งต่อไปนี้

“ อันนี้ผมรู้ว่าจอมพลสฤษดิ์เป็นหัวหน้า ทางฝ่ายการทูตไข้หลวงวิจิตรวาทการ
พันเอกถนอม คอมันต์ สองคนเป็นหลักแล้วก็ตอนหลังมีคุณศรีวิสารวาจาตั้งเป็น
ผู้แทนพระองค์ ทหารก็ไม่มีปัญหาอะไรเพราะว่าทหารอยู่ใต้บังคับบัญชาท่านทั้ง
หมด ส่วนทางค่านพลเรือนท่านไม่ค่อยรู้จัก แต่ท่านใช้คนคั้งที่มีความสามารถ
คนคั้งที่มีความคิดก้าวหน้ามีชื่อเสียงคั้งและก้เลือกคนคั้งที่มีอายุอย่างพระบาราศนราดรุร”

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว บุคคลสำคัญซึ่งเป็นคณะกรรมการดำเนินงานปฏิวัติ มีคั้งนี้

จอมพลสฤษดิ์	ธนรัชต์	ประชาชน
พลเอกไสว	ไสวแสนยากร	รองประชาชน คนที่ ๑
พลเอกถนอม	กิตติขจร	รองประชาชน คนที่ ๒
พลโทประภาส	จารุเสถียร	เลขาธิการ
พลโทจิตติ	นาวีเสถียร	ผู้ช่วยเลขาธิการ
พลตรีภควัฒน์	สีวะระ	ผู้ช่วยเลขาธิการ
พลจัตวาจิตต์	สุนทานนท์	ผู้ช่วยเลขาธิการ
พลตรีวิชัย	พงษ์อนันต์	ประจำกอง เลขาธิการ
พันเอกโชติ	หิรัญย์วิถิ	ประจำกอง เลขาธิการ
พันเอกประจวบ	สุนทรางกูร	ประจำกอง เลขาธิการ
พลจัตวาประยูร	หมุนภักดี	ประจำกอง เลขาธิการ
พันเอกอราม	เมนะกะศค	ประจำกอง เลขาธิการ
พลเอกสุทธิ	สุทธิสารณกร	กรรมการ
พลเรือเอก	หลวงชำนาญอรณยุทธ	กรรมการ

พลอากาศเอกบุญชู จันทรเบกษา	กรรมการ
พลเรือโทสนอง ณะศักดิ์	กรรมการ
นายพลตำรวจโทประเสริฐ รุจิรวงศ์	กรรมการ
พลโทกฤษ ภูณกันต์	กรรมการ
พลตรีผเชิญ นิมิบุตร	กรรมการ
พลโทพงษ์ ภูณกันต์	กรรมการ
พลตรีจำเริญ จารุเสถียร	กรรมการ
พลโทสุรใจ พูลทรัพย์	กรรมการ
นายกมล พลโยธิน	กรรมการ
พลตรีอัมพร จินตกานนท์	ที่ปรึกษาทางกฎหมาย ๗

คณะบุคคลที่ทำการปฏิวัติ ๒๕๐๑ ส่วนมากได้แก่นายทหารซึ่งได้เคยร่วมงานรัฐประหาร ๒๕๐๐ กับจอมพลสฤษดิ์มาแล้วแทบทั้งสิ้น ยิ่งมาในคอนนั้น จอมพลสฤษดิ์ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดซึ่งคุมกำลังทหารทั้งสามเหล่าทัพอยู่แล้ว และเป็นผู้บัญชาการทหารบกซึ่ง เป็นผู้คุมกำลังทางทหารบกเอาไว้ด้วยเป็นผลให้จอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหารได้ง่าย ดังนั้น การปฏิวัติครั้งนี้จึงเท่ากับว่าเป็นการปฏิวัติเพื่อเสริมสร้างอำนาจอิทธิพลของจอมพลสฤษดิ์ซึ่งมีมากอยู่แล้วให้มีมากยิ่งขึ้น จนไม่มีอำนาจใด ๆ ที่จะมาขัดขวางการกระทำของจอมพลสฤษดิ์ได้ ในทางตรงข้าม ถ้าจอมพลสฤษดิ์เปิดโอกาสให้ประชาชนเลือกรัฐบาลจากพรรคการเมืองต่าง ๆ หรือวิธีการที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญซึ่งให้สิทธิให้เสียงแก่ประชาชนในการเลือกรัฐบาลแล้วอาจกระทำการขัดกับผลประโยชน์ของจอมพลสฤษดิ์ได้ ด้วยเหตุดังกล่าว จอมพลสฤษดิ์จึงเลือกใช้วิถีหนทางที่สุดทำได้ง่ายที่สุดและสามารถครองอำนาจได้นานที่สุด รวมทั้งได้ผลประโยชน์มากที่สุดโดยการปฏิวัติใช้กำลังทางทหารเป็นเครื่องสนับสนุนสร้างรากฐานอำนาจของตนให้แข็งแกร่งมั่นคง เป็นประการสำคัญโดยมิได้คำนึงถึงความต้องการและเสียงของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ

๗ สว่าง ลานเหล็ก เรื่องเดิม, หน้า ๔๔๐

๒.๔ เหตุการณ์วันที่ทำการปฏิวัติ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑

แม้ว่าจอมพลสฤษดิ์จะได้อำนาจและเตรียมการปฏิวัติเสร็จเรียบร้อยแล้วก่อนที่จะเดินทางกลับเมืองไทยก็ตาม แต่บรรยากาศทางการเมืองไทยก็ยังสงบเรียบร้อยไม่มีเหตุการณ์หรือสถานการณ์รุนแรงใด ๆ ที่จะสื่อที่ว่าจะมีการปฏิวัติเกิดขึ้นอีก ไม่มีการเดินขบวนของนิสิตนักศึกษาหรือประชาชนที่แสดงความไม่พอใจการบริหารงานของรัฐบาลแต่อย่างใด จะมีก็แต่การที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกล่าวโจมตีรัฐบาลในสภาเท่านั้นซึ่งก็มีมาทุกยุคทุกสมัยโดยไม่ก่อให้เกิดประชาชนตื่นเต้นและแปลกใจอะไรที่จะทำให้รัฐบาลถือเอาเป็นสาเหตุปฏิวัติได้ อีกประการหนึ่ง บุคคลสำคัญของคณะรัฐบาลก็ไม่ได้แย้มพรายหรือเปิดเผยถึงเรื่องการปฏิวัติเลย ชาวการปฏิวัติยังคงรักษาเป็นความลับปิดเงียบเอาไว้ ถึงจะเห็นได้จาก บรรยากาศในตอนเช้าของวันที่ทำการปฏิวัติ คือวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑ ทางด้านรัฐบาลก็ได้มีการประชุมคณะรัฐมนตรีตามปกติเพื่อพิจารณาเรื่องงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๐๒ โดยมีพลเอกถนอม กิตติขจร เป็นประธานในที่ประชุมจนกระทั่งถึงเวลา ๑๑.๐๐ น. พลเอกถนอม จึงได้ลุกออกจากที่ประชุมอย่างรีบร้อนนั่งรถยนต์ตรงไปที่พระที่นั่งตำหนักจิตรลดารโหฐานเพื่อกราบบังคมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตามมติที่ประชุมคณะทหารที่กองพล ๑ ส่วนทางด้านทหารนั้นก็ได้มีการประชุมกันที่กองพลที่ ๑ โดยจอมพลสฤษดิ์ได้เรียกประชุมนายทหารชั้นนายพล ระดับหัวกะติของกองทัพประมาณ ๒๐ คน จอมพลสฤษดิ์แต่งชุดเครื่องแบบทหารเสื้อพ้ายแขน สวมรองเท้าบู๊ต สีหน้าเคร่งขรึมไม่ยิ้มกับใครเลย แม้ว่าจะเห็นทางจากนายพลเหล่านั้นไปอยู่ต่างประเทศเสียนาน นายพลทุกคนยืนตรงอย่างระวังและทำความเคารพเขาในทันทีที่เขาเดินผ่านเข้าไปในหอประชุมกองทัพบก จอมพลสฤษดิ์ได้กล่าวสาวยตาไปที่ใบหน้านายพลเหล่านั้นทีละคนในที่สุดจึงได้กล่าวขึ้นด้วยเสียงอันเข้มขรว่า

"วันนี้ เวลา ๑๒ นาฬิกา รัฐบาลจะลาออก ข้าพเจ้าจะนำกำลังเข้ายึดอำนาจการบริหาร เวลา ๒๑.๑๓ นาฬิกา กำลังทุกหน่วยจะเคลื่อนออกปฏิบัติกิจการตามจุดต่าง ๆ ใครเห็นคว่ำโปรดยืนขึ้น ถ้าไม่เห็นคว่ำขอเชิญไปที่ห้องโน้นได้"

หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๐๑

นายพลทุกคนมองดูไปตามมือที่เขาฉายไปสู่ห้องนั้นซึ่งมีสารวัตรทหารชั้นกระชั้นเป็นกลมืออยู่สลอน จึงไม่มีนายพลคนใดกล้าหาญชาญชัยที่จะลุกขึ้นเดินเข้าไปในห้องดังกล่าว เพราะมันหมายถึงการ ลั่นธนูสภาพ ดังนั้น นายพลทุกคนจึงยืนขึ้นพร้อมกันอันเป็นการประกาศยืนยันรับรองการปฏิบัติ ของจอมพลสฤษดิ์ซึ่งยังคงมีใบหน้าเคร่งครัดและกล่าวต่อไปด้วยน้ำเสียงหนักแน่นและเรียบซาค ว่า

" ขอให้ทุกท่านอยู่ในหอประชุมจนกว่ากำลังทุกหน่วยจะเคลื่อนออกปฏิบัติการ เราจะทำงานเพื่อประเทศชาติอย่างจริงจังเสียทีละคราวนี้ ขอขอบคุณ"

หลังจากที่พลเอกถนอม กิตติขจร ได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทกราบถวายบังคมลาออกจาก ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเวลาประมาณ ๑๒ นาฬิกาแล้ว ต่อมาในตอนบ่าย จอมพลสฤษดิ์ ธีรวัชกรก็ได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในโอกาสที่เดินทางกลับจากต่างประเทศ ในเวลา เป็นได้มีการเคลื่อนไหวกำลังทหารอย่างกึกกักมีการขนกระสอบทรายมาเตรียมพร้อมไว้ตามจุด สถานที่ราชการสำคัญ ๆ และถนนสายต่าง ๆ เช่น ที่โรงไฟฟ้าวัดเลียบ กรมประชาสัมพันธ์ และซอยอารีย์สัมพันธ์ เป็นต้น

การเคลื่อนไหวกำลังทหารได้กลายเป็นข่าวแพร่สะพัดไปในหมู่ประชาชนอย่างรวดเร็ว แต่ก็ยังไม่มีใครทำนายได้ว่า จะเกิดอะไรขึ้น จนกระทั่งถึงเวลา ๒๐ นาฬิกา วิทยุกรมประชาสัมพันธ์จึงได้ประกาศข่าวว่า

" ขอให้ประชาชนคอยฟังข่าวสำคัญของทางราชการในเวลา ๒๐.๕๕ น."

เมื่อถึงเวลา ๒๐.๕๕ น. นายแมน ^{ทา}ชลดานูเคราะห์ โฆษกเอกแห่งกรมประชาสัมพันธ์จึงได้ ประกาศข่าวสำคัญของทางราชการดังต่อไปนี้

" วันนี้ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑ เวลา ๑๒.๐๐ นาฬิกา พลเอกถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี"

^๕ ใทยน้อย, ประชาธิปไตย ๕๒ ปี, เรื่องเกม, หน้า ๓๒๒ - ๓๒๓

^{๑๐} สงม สุริยนทร์ ประวัตินายกรัฐมนตรี (พระนคร: ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๔), หน้า ๓๘๕

ต่อมาเวลาประมาณ ๒๑ นาฬิกา ก็ได้มีการประกาศทางวิทยุของกรมประชาสัมพันธ์แถลงข่าวการปฏิบัติปิดอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งประกอบด้วยทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ตำรวจและพลเรือน ใต้ทำการปิดอำนาจการปกครองประเทศด้วยการปฏิบัติซึ่งสถานการณ์ได้ตกอยู่ในอำนาจของคณะปฏิวัติ ประชาชนทุกคนจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของหัวหน้าคณะปฏิวัติคือจอมพลสฤษดิ์แต่ผู้เดียวและในเวลาต่อมา คณะปฏิวัติก็ได้แถลงให้ทราบถึงสาเหตุความจำเป็นและจุดมุ่งหมายของการปฏิวัติครั้งนี้ว่าเท่าที่ทำได้เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติเป็นสำคัญและเพื่อจะโค่นล้มระบอบคอมมิวนิสต์ให้สูญสิ้นไป ทั้งนี้โดยได้รับความเห็นชอบและสนับสนุนจากคณะรัฐบาลชุดที่ลาออกไป^{๑๑}

การปฏิวัติ ๒๕๐๑ สำเร็จลงด้วยความราบรื่นภายในเวลาอันรวดเร็วโดยไม่มีการปะทะชกขวางต่อสู้จากฝ่ายตรงข้ามอันจะเป็นเหตุให้เสียเลือดเนื้อแก่อย่างใดเลย นับว่าเป็นการปฏิวัติครั้งที่ทำได้อย่างสะดวกง่ายดายมาก ทั้งนี้ก็เพราะว่าจอมพลสฤษดิ์สามารถคุมกำลังทหารได้ทั้งสามกองทัพอเพราะเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุดและผู้บัญชาการทหารบกซึ่งระเบียบวินัยของทหารจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาโดยเคร่งครัดอยู่แล้ว ยิ่งไปกว่านั้นนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่คุมกำลังและบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลส่วนมากก็เป็นพรรคพวกเป็นคนของจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งสนับสนุนให้จอมพลสฤษดิ์ทำการปฏิวัติอย่างเต็มที่และได้มีการเตรียมการวางแผนร่วมกับจอมพลสฤษดิ์มาตั้งแต่เริ่มดำเนินการประสานสัมพันธ์กันมาจนถึงวันที่ทำการปฏิวัติ ส่วนประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีการเคลื่อนไหวใด ๆ ในอันที่จะต่อต้านการปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์ในครั้งนี้ ทั้งนี้ก็เพราะประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่ยังไม่มีการตื่นตัวในทางการเมืองและไม่ค่อยสนใจในเรื่องการเมืองอยู่แล้ว โดยเฉพาะบรรยากาศทางการเมืองในเวลานั้นก็อยู่ในภาวะที่สงบเป็นปกติไม่มีเหตุการณ์หรือวิกฤตการณ์รุนแรงใด ๆ เกิดขึ้นถึงกับจะเป็นสาเหตุให้มีการใช้กำลังทหารของชาติเข้าทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศเช่นนั้น

^{๑๑}โปรดดูรายละเอียดจากประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๑, ๒, ๘ ในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๗๕ ตอน ๘๑, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑, ในภาคผนวก

๒.๕ สาเหตุแห่งการปฏิวัติ ๒๕๐๑

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยวิธีการใช้กำลังรุนแรงนั้นมักจะเป็นวิธีการที่นิยมกระทำกันในประเทศที่กำลังพัฒนาแล้ว ทั้งนี้เพราะเป็นการกระทำที่สำเร็จได้โดยง่าย และผู้นำฝ่ายทหารส่วนมากก็มักจะเต็มใจใช้กำลัง เป็นเครื่องมือสนับสนุนในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยอ้างว่าเพื่อนำประเทศไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ตามระบอบประชาธิปไตย ดังจะเห็นได้จากการปฏิวัติ ๒๕๐๑ ของประเทศไทยซึ่งคณะปฏิวัติได้อ้างว่าเพื่อสร้างเสถียรภาพทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยและส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น และเป็นที่ยอมรับกันว่าในช่วงระยะเวลาที่จอมพลสฤษดิ์ครองอำนาจทางการเมืองนี้ มิได้มีความขัดแย้งและการแตกแยกกันในกลุ่มคณะปฏิวัติเหมือนอย่างที่เคยเกิดขึ้นในกลุ่มคณะราษฎร หรือในรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เลย อำนาจทางการเมืองบริหารราชการและอำนาจควบคุมกำลังฝ่ายทหารรวมทั้งอำนาจในการใช้จ่ายเงินงบประมาณของรัฐขึ้นอยู่กับการวินิจฉัยและการตัดสินใจของจอมพลสฤษดิ์เป็นส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจอมพลสฤษดิ์ จะรวมอำนาจทุกอย่างมาไว้ที่ตัวคนเดียวอย่างเหลือล้นเช่นนี้ แต่ก็ไม่ได้มีการวางรากฐานในด้านการพัฒนาทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยให้มั่นคงยิ่งขึ้นแม้แต่น้อย ยิ่งไปกว่านั้น จอมพลสฤษดิ์ยังได้ทำให้การเมืองของไทยต้องก้าวถอยหลังไปสู่ยุคดึกดำบรรพ์หลายสิบปี ทั้งนี้ก็เพราะว่าจอมพลสฤษดิ์ไม่เพียงแต่จะไม่ฝึกสอนให้ประชาชนชาวไทยได้มีการเรียนรู้วิถีทางและหลักการสำคัญ ๆ ของประชาธิปไตยโดยการกระทำเป็นลำดับขั้นตอนทั้งในทางการเมืองและวิถีชีวิตประจำวันแล้ว แต่เขายังได้พยายามที่จะทำให้ประชาชนต้องยอมรับอำนาจของผู้ปกครองอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีการเน้นหนักให้ประชาชนยอมรับการใช้อำนาจเฉียบขาดรุนแรงและฉับพลันของจอมพลสฤษดิ์คนเดียวโดยไม่ต้องผ่านการกลั่นกรองของสถาบันทางการเมืองใด ๆ เลยนั้นย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นเจตนารมณ์ของจอมพลสฤษดิ์ได้เป็นอย่างดีว่ามีได้ทำการปฏิวัติครั้งนี้เพื่อสังคมอย่างแท้จริงดังที่กล่าวอ้างอยู่เสมอ ซึ่งจะสามารถพิสูจน์ข้อเท็จจริงอันนี้ได้จากการศึกษาวิเคราะห์สาเหตุแห่งการปฏิวัติ ๒๕๐๑ นี้เป็นลำดับไปซึ่งมีทั้งสาเหตุที่เป็นทางการและมีได้ประกาศเป็นทางการ สาเหตุที่เป็นทางการนั้นคณะปฏิวัติได้อ้างว่าการปฏิวัติครั้งนี้มีมูลเหตุ

เนื่องจากภัยคอมมิวนิสต์ได้แทรกซึมและบ่อนทำลายประเทศไทยทั้งภายในและภายนอกประเทศ และการปฏิวัติเป็นทางเลือกทางเดียวเท่านั้นที่จะช่วยแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ทางการเมืองในช่วงนั้นได้ ส่วนสาเหตุที่คณะปฏิวัติไม่ได้กล่าวถึงไว้น่าจะมีอีกหลายประการจึงเป็นเรื่องที่จะต้องวิเคราะห์กันต่อไปว่าสาเหตุที่แท้จริงแห่งการปฏิวัติครั้งนี้คืออะไร

๑. การแทรกซึมและบ่อนทำลายของตัวแทนคอมมิวนิสต์ที่ปฏิบัติการอยู่ทั้งภายในและภายนอกประเทศ

ในการปฏิวัติเมื่อเดือนตุลาคม ๒๕๐๑ นั้น คณะปฏิวัติได้ประกาศสาเหตุที่เป็นทางการในการปฏิวัติว่า เนื่องมาจากภัยคอมมิวนิสต์ได้แทรกซึมและคุกคามบ่อนทำลายประเทศไทยทั้งภายในและภายนอกประเทศซึ่งไม่มีทางเลือกอื่นใดที่เหมาะสมดีกว่าวิธีการปฏิวัติ ซึ่งวิธีการดังกล่าวก็สอดคล้องกับหลักทฤษฎีที่ว่า "กลุ่มทหารมีวัฒนธรรมที่สนับสนุนการใช้กำลังรุนแรงและถือความรวดเร็วเป็นหลักในการแก้ปัญหาทางการเมือง" ดังจะเห็นได้จากประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๔ บางตอนซึ่งอ้างว่า

" การยึดอำนาจครั้งนี้ได้กระทำด้วยความจำเป็นที่สถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกครั้งครั้งครั้ง คุกคามเป็นภัยใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติ ไม่สามารถหลีกเลี่ยงไปใช้วิธีใดนอกจากยึดอำนาจและกระทำการปฏิวัติในทางที่เหมาะสมนั้น คณะปฏิวัติขอชี้แจงแสดงเหตุผลให้แจ้งชัดต่อไป

ทางสถานการณ์ภายในลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นภัยยิ่งใหญ่เป็นที่ประจักษ์แจ้งอยู่ทั่วไปในเรื่องความแทรกซึมของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่พยายามสร้างอิทธิพลเหนือจิตใจของประชาชนชาวไทย การแทรกแซงของตัวแทนคอมมิวนิสต์มีอยู่ทุกกระเสี้ยนทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ในวิธีโฆษณาชวนเชื่อและแผนการที่ฉลาดหลายอย่างทุ่มเทเงินทองเป็นจำนวนมหาศาล ดำเนินการทั้งในลับและเปิดเผย ทำความพยายามทุกวิถีทางที่จะให้เกิดความเสื่อมโทรมระส่ำระสายในประเทศ ขูดโค่นราชบัลลังก์กลางพระพุทธศาสนาและทำลายสถาบันทุกอย่างที่ชาติไทยได้ผูกพันมาด้วยความเสียสละอย่างยิ่งยวด

พวกตัวแทนและเครื่องมือของคอมมิวนิสต์ได้ก่อกวนกีดขวางทำความเข้าใจ
 ล้ำบากในการที่จะบริหารกิจการของประเทศให้ลุล่วงไปถึงจุดประสงค์อันเป็นคุณ
 ประโยชน์การ เจริญจากกับต่างประเทศที่ประสบความสำเร็จของค่ายเหฺนดู่ที่บุคคลพวกนั้น
 คอยแต่จะสร้างสถานการณ์ให้เกิดความกินแหนงแคลงใจกับประเทศที่เป็นมิตร
 รัฐบาลไม่มีเวลาหรือโอกาสที่จะระดมกำลังความคิดและกำลังแรง เพื่องานจรโลง
 ประเทศชาติแล้วแต่ต้องเผชิญกับการก่อกวนและอุปสรรคภายในที่คนพวกนั้นสร้างขึ้น
 โดยจงใจแต่ที่จะทำลายยิ่งกว่านั้นยังพยายามทำทั้งในการติดต่อทางลับและการ
 โฆษณาเปิดเผยให้ต่างประเทศความไว้วางใจในชาติไทยโดยมิได้คำนึงว่า
 การกระทำนั้น ๆ จะเกิดความเสียหายร้ายแรงแก่ประเทศชาติเพียงไร

ปวงชนชาวไทยได้เสียสละเลือดกับน้ำระบอบรัฐธรรมนูญเข้ามาใช้เพื่อถือ
 เอาสิทธิและเสรีภาพเป็นทางจรโลงประเทศชาติ แต่มีกบฏพวกบางเหล่า
 ที่เห็นแก่ตนเองแอบอิงเอาระบอบรัฐธรรมนูญมาเป็นทางก่อกวนทำลายความสงบ
 ใจสิทธิและเสรีภาพเป็นเครื่องมือชักขวางกีดขวางความก้าวหน้าของงาน ก่อความ
 ราวฉานยุแยกให้แตกสามัคคีในชาติ จูงใจคนให้โน้มน้าวไปยังไปในทาง เป็นปฏิปักษ์
 ซึ่งกันและกัน ท้องการจะเห็นแต่ความยุ่งยากความเสื่อมโทรมระส่ำระสายและ
 ความแตกสลายของประเทศชาติในที่สุด

เรื่องทั้งหลายเหล่านี้เป็นแผนร้ายพิบแรงสำหรับประเทศชาติไม่มีทางจะ
 นำบัคด้วยวิธีการปลัดถอยแต่ละเรื่องแต่ละรายไม่สามารถจะแก้ไขด้วยวิธีทาง
 เปลี่ยนรัฐบาลเปลี่ยนตัวคนหรือเพียงแต่แก้ระบบบางอย่าง เปรียบประดุจโรคร้าย
 ที่ไม่มีทางรักษาด้วยยาพิษยาทา จำเป็นต้องไขว้ชี้นาตัดถึงขั้นตัดยกรรรม การปฏิวัติ
 เป็นวิธีเดียวที่จะรักษาโรคร้ายของประเทศชาติดังกล่าวได้^{๑๒}

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาคุณค่าแถลงการณ์ของคณะปฏิวัติเปรียบเทียบกับสถานการณ์ที่เป็น
 จริงอยู่ในเวลานั้น อาจกล่าวได้ว่า ภัยอันเกิดจากการคุกคามขอนทำลายของคอมมิวนิสต์ที่มาจาก

^{๑๒} ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ, เล่ม ๗๕ ตอน ๔๑, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๒๐,
 หน้า ๑๐ - ๑๓

ภายในและนอกประเทศนั้นยังไม่ถึงขั้นรุนแรงพอที่จะรวมพลังกันล้มล้างสถาบันสำคัญของชาติไทย อันได้แก่ ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ได้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องราวภายในสภาซึ่งสมาชิก สภาผู้แทนราษฎรบางคนซึ่งมีหัวรุนแรงได้กล่าวโจมตีการบริหารงานของรัฐบาลที่ไม่สามารถแก้ไข ปัญหาการครองชีพและความเดือดร้อนของประชาชนส่วนหนึ่งซึ่งเดินทางมาจากภาคอีสานมาหางาน ทำในกรุงเทพฯ ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม และความแห้งแล้งที่เกิดขึ้นในภาคอีสานมีผู้แทนราษฎร บางคนได้เสนอให้รัฐบาลรีบแก้ไขปัญหาเหล่านี้ และนอกจากนั้นก็มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลุ่มหนึ่ง เดินทางไปเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน พวกคอมมิวนิสต์ยังไม่ได้ใช้กำลังอาวุธต่อต้านรัฐบาลเลย อนึ่ง พฤติการณ์และการกระทำของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางคนดังกล่าวย่อมเป็นสิ่งที่พึงกระทำได้ตามวิธีทางการปกครองระบอบประชาธิปไตยซึ่งยอมรับว่าบุคคลย่อมมีแนวความคิดเห็นที่แตกต่าง กันในทางการเมือง เศรษฐกิจและไม่จำเป็นว่าจะต้องเห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาลเสมอไป และถ้าปรากฏว่ามีบุคคลใดหรือคนกลุ่มใดมีพฤติกรรมแสดงออกที่เป็นคอมมิวนิสต์ซึ่งพยายามจะทำลาย ชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์โดยมีพยานหลักฐานยืนยันชัดแจ้งแล้วก็ชอบที่รัฐบาลจะควบคุมหรือ จับกุมบุคคลนั้นมาลงโทษตามกฎหมายของบ้านเมืองให้สอดคล้องกับความผิดที่เขาได้กระทำนั้นก็ย่อม จะกระทำได้โดยไม่ยากนัก

ฉะนั้น เมื่ออ่านกันตามความจริง โดยพิจารณาตามเหตุผลที่คณะปฏิวัติได้อ้างสาเหตุแห่ง การปฏิวัติที่เป็นทางการว่า เนื่องจากภัยคอมมิวนิสต์ได้ดำเนินการแทรกซึมและบ่อนทำลายประเทศไทยอย่างหนักทั้งภายในและภายนอกประเทศนั้นจึงไม่มีน้ำหนักและเหตุผลเพียงพอที่จะรับประกันได้ว่า เป็นสาเหตุที่แท้จริงหรือสาเหตุที่สำคัญที่สุดในการปฏิวัติครั้งนี้จนถึงกับส่งผลให้รัฐบาลต้องลาออก และจอมพลสฤษดิ์ต้องหันกลับไปใช้กำลังทหารเป็นเครื่องมือสนับสนุนการยึดอำนาจการปกครอง ประเทศ ทั้งนี้เพราะยังไม่มีพยานหลักฐานระบุแน่ชัดว่า "คอมมิวนิสต์ได้มีการใช้กำลังเข้าล่อ ค้านรัฐบาลหรือทำลายความมั่นคงของประเทศชาติให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงแล้วในเวลา หรือสถานที่นั้น ๆ เป็นที่ปรากฏแน่ชัดแก่สายตาประชาชนทั่วไป" ฉะนั้น การปฏิวัติครั้งนี้จึงเป็น การกระทำที่รุนแรงเกินกว่าเหตุและเกินกว่าความจำเป็น ทั้งนี้เพราะภัยที่เกิดจากคอมมิวนิสต์ ในเวลานั้นยังไม่ถึงขั้นรุนแรงและรัฐบาลยังสามารถใช้มาตรการทางกฎหมายที่มีอยู่ในขณะนั้น แก้ปัญหาคอมมิวนิสต์ได้

๒. ความอ่อนแอและหย่อนประสิทธิภาพของรัฐบาล

ความอ่อนแอและหย่อนประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาของรัฐบาลซึ่งมีพลเอกถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี นั้น กล่าวได้ว่าเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่จะนำไปสู่การปฏิวัติ ๒๕๐๑ ซึ่งสาเหตุดังกล่าวเป็นสาเหตุที่ไม่มีการประกาศเป็นทางการ แต่ก็สามารถวิเคราะห์และมองเห็นได้ กล่าวคือ หลังจากเป็นรัฐบาลมาได้ ๔ เดือน พลเอกถนอมได้จัดให้มีการเลือกตั้งตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ฉบับ ๒๔๗๕ แก้ไข ๒๔๘๕ มาตรา ๑๑๖ ซึ่งบัญญัติว่า "เนื่องจากราษฎรในเขต ๕ จังหวัดคือ พระนคร, ธนบุรี, ร้อยเอ็ด, กาฬสินธุ์, และอุบลราชธานี ได้รับการศึกษาจากระดับประถมศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการเพิ่มขึ้น จึงทำให้ทั้งห้าจังหวัดมีสิทธิจะมีผู้แทนราษฎรเพิ่มมากขึ้นด้วย" ดังนั้น รัฐบาลจึงได้จัดให้มีการเลือกตั้งขึ้น เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๐๑ การเลือกตั้งครั้งนี้เป็นการเลือกตั้งโดยตรงและโดยวิธีการรวมเขตจังหวัด มีราษฎรที่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งจำนวน ๑,๕๐๕,๐๓๑ คน แต่มีผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง เพียง ๘๗๑,๖๔๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๔๘

ในการเลือกตั้งครั้งนี้ได้ปรากฏผลว่า สมาชิกพรรคการเมืองต่าง ๆ ที่ได้รับเลือกตั้งต่อไปนี้

๑. จังหวัดพระนคร พรรคประชาธิปไตยได้รับเลือกตั้งทั้งหมด ดังมีรายนามต่อไปนี้
 ๑. พลโท ชิคมันสิลป์ สีนากโยธารักษ์
 ๒. พลเรือตรี แชน บัจจุสานนท์
 ๓. หลวงนรธัญมัญชา
 ๔. นายเล็ก นานา
 ๕. นายสวาสดี สุมาลย์ศักดิ์
 ๖. นายณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม
 ๗. นายเกษม บุญศรี
 ๘. นายกมล จันทสร
 ๙. หลวงประกอบนิติสาร
๒. จังหวัดธนบุรี พรรคประชาธิปไตยได้รับเลือกตั้งทั้งหมด ดังมีรายนามต่อไปนี้
 ๑. พลเรือตรี ชลี สินธุโสภณ
 ๒. นายประสิทธิ์ แยมเพียร

- ๓. นายชาย สัจจะ
- ๓. จังหวัดกาฬสินธุ์ มีผู้ได้รับเลือกตั้งนี้
 - ๑. นายเหรียญ สืบพันธุ์ พรรคชาติสังคม
 - ๒. นายถาวร คะโยธา ไม่สังกัดพรรค
 - ๓. นายมานิต ไสยวิจิตร พรรคชาติสังคม
- ๔. จังหวัดร้อยเอ็ด มีผู้ได้รับเลือกตั้งนี้
 - ๑. นายเทพเจริญ พูลลาภ พรรคชาติสังคม
 - ๒. นาย ช.สายเชื้อ พรรคชาติสังคม
 - ๓. นายมานิต มาศเกษม ไม่สังกัดพรรค
 - ๔. นายเพชร จันทราช พรรคชาติสังคม
- ๕. จังหวัดอุบลราชธานี มีผู้ได้รับเลือกตั้งนี้
 - ๑. นางอรพิน ไชยกาล ไม่สังกัดพรรค
 - ๒. นายยวยุทธ พิงพม ไม่สังกัดพรรค
 - ๓. นายศิริภค มณีรัตน์ พรรคชาติสังคม
 - ๔. นายกลิ่น ปลั่งนืด พรรคประชาธิปไตย
 - ๕. นายฟอง การินทร์ พรรคชาติสังคม
 - ๖. ชูนวนรวาหิสุทธิ พรรคชาติสังคม
 - ๗. นายสุวิชัย จิตตะยโสธร พรรคชาติสังคม^{๑๓}

สรุปผลการเลือกตั้งครั้งนี้มีสมาชิกพรรคการเมืองที่ได้รับเลือกตั้ง ดังต่อไปนี้

พรรคประชาธิปไตย	ได้รับเลือกตั้ง	จำนวน	๑๓ คน
พรรคชาติสังคม	ได้รับเลือกตั้ง	จำนวน	๕ คน
ส.ส.ที่ไม่สังกัดพรรค	ได้รับเลือกตั้ง	จำนวน	๔ คน
	รวมทั้งสิ้น	จำนวน	๒๒ คน

^{๑๓}ประเสริฐ บัณฑิตกุล รัฐสภาไทยในรอบ ๔๒ ปี (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทางหุ่นส่วน จำกัด ช.บุญนวมช่าง, ๒๕๑๗), หน้า ๕๑๒ - ๕๑๓

นอกจากการเลือกตั้งซ่อมครั้งนี้แสดงชัดว่า พรรคชาติสังคมซึ่งเป็นพรรคของรัฐบาลเป็นฝ่ายพ่ายแพ้พรรคประชาธิปัตย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีสมาชิกพรรคชาติสังคมไม่ได้รับเลือกตั้งเลย นอกจากนั้น ผลการเลือกตั้งครั้งนี้แสดงให้เห็นชัดว่ารัฐบาลได้รับการสนับสนุนจากประชาชนค่อนข้างน้อย ดังนั้น ผลจากการเลือกตั้งซ่อมครั้งนี้จึงเป็นบทเรียนและประสบการณ์ให้รัฐบาลมองเห็นว่าถ้าให้มีการเลือกตั้งอีกย่อมจะเสี่ยงต่อการสูญเสียอำนาจเป็นแน่แท้ เนื่องจากมิได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในเขตที่ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในการเลือกตั้งการเมืองในระบบพรรค อาทิ จังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี

นอกจากจะพ่ายแพ้ในการเลือกตั้งซ่อมดังกล่าว งบประมาณประจำปี ๒๕๐๑ ซึ่งปิดหีบไม่ลงก็ก่อให้เกิดปัญหาและความยุ่งยากแก่รัฐบาลเป็นอย่างมาก เนื่องจากรัฐบาลได้ตั้งงบประมาณรายจ่ายไว้เป็นจำนวนเงิน ๖,๓๐๐,๕๐๐,๐๐๐ บาท แต่รัฐบาลมีรายรับเพียง ๕,๘๓๐,๕๐๐,๐๐๐ บาท และเป็นเงินกู้ตามพระราชบัญญัติเงินกู้เพื่อบูรณะวิวัฒนาการแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๕๕ เป็นจำนวนถึง ๔๓๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท จึงทำให้ขาดดุลอยู่อีกเป็นจำนวน ๕๕๐ ล้านบาท^{๑๔} เพื่อให้รายได้สมดุลกับรายจ่าย รัฐบาลจึงต้องพิจารณาหาทางตัดทอนรายจ่ายและเพิ่มรายได้ให้สูงขึ้นด้วยการอภิปรายกันอย่างเคร่งเครียด ในที่สุดรัฐบาลจึงใช้วิธีหาเงินเพิ่มด้วยการปรับปรุงภาษีต่าง ๆ อาทิ ภาษีการพนัน ภาษีอากรกรมสรรพ ภาษีน้ำมันและเงินกู้อยู่ในประเทศ เป็นต้น^{๑๕} ในโอกาสที่ ส.ส.พรรคฝ่ายค้านจึงโจมตีการบริหารงานของรัฐบาลเป็นการใหญ่ และในขณะเดียวกัน ส.ส.สังกัดพรรครัฐบาลก็ร่วมโจมตีรัฐบาลด้วย เพื่อเป็นการแก้เผ็ดรัฐบาลซึ่งได้ตัดเงินช่วยเหลือให้ ส.ส. ไก่ป่าไปบำรุงจังหวัดซึ่งผู้แทนราษฎรสังกัดพรรครัฐบาลเคยได้รับในสมัยรัฐบาลของจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี การเคลื่อนไหวแสดงปฏิกิริยาของ ส.ส. สังกัดพรรครัฐบาลดังกล่าวเห็นได้จากการที่สมาชิกพรรครัฐบาลจำนวน ๑๒ คนได้ยื่นข้อเสนอลี้ภัยให้รัฐบาลแก้ไขในเรื่องการปรับปรุงภาษีโดยด่วนโดยให้เวลารัฐบาลหนึ่งเดือน มิฉะนั้น พวกเขาจะลาออกจาก

^{๑๔} รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญ, พ.ศ.๒๕๐๐ และสมัยวิสามัญ พ.ศ.๒๕๐๑ (พระนคร:โรงพิมพ์การรถไฟ, ๒๕๐๒), หน้า ๕๖๘

^{๑๕} ศีลปชัย สาธุเฉลิม วิวัฒนาการของคณะปฏิวัติ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ (วิทยานิพนธ์วิทยาลัย กองทัพบก สถาบันวิชาทหารบกชั้นสูง, ๒๕๑๖), หน้า ๑๕๗

สมาชิกพรรคของรัฐบาล^{๒๖}ในเวลาเดียวกันนี้ นายเทพ โชติบุทธิค หัวหน้าพรรคแนวร่วมสังคมนิยม
ก็ไต่ถามว่าโจมตีรัฐบาลในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๓/๒๕๐๑ เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน
พ.ศ. ๒๕๐๑ ว่า

" บัดนี้ เป็นที่ทราบกันอยู่ว่าอย่างใดก็ตาม เสี่ยงภาษีเพิ่มขึ้นเลย จะเป็นภาษีรูปใด
ก็ตามมีประชาชนส่วนใหญ่ถึง ๕๐ เปอร์เซ็นต์ ไม่สามารถแม้ยังชีพของเขาให้
ดำเนินไปได้ตามครรลองคลองธรรมของมนุษย์ปุถุชนซึ่งจะทรงอยู่ได้ ทั้งนี้ก็เป็น
เพราะเหตุว่าเศรษฐกิจของประเทศไทยนั้นในขณะนี้ได้เสื่อมโทรมลงยิ่งกว่าทุก
สมัยที่ผ่านมา แต่เหตุใดแล้วรัฐบาลจึงพยายามที่จะใช้วิธีการเพิ่มงบประมาณให้
สมควรโดยวิธีการเก็บภาษีซึ่งมีหลักในกรณีที่ว่า ผู้เสียภาษีนั้นเขาไม่สามารถชำระ
ค่าภาษีได้อยู่แล้ว แม้ถึงจะพอกินพอใช้ก็ไม่มี... ถ้าหากจะติดกันให้รอบคอบจริงๆ
แล้ว ความฟุ่มเฟือยของเมืองไทยนั้นก็มาแล้วแต่โบราณ โดยเฉพาะในวงราชการ
ของรัฐบาลในขณะนี้มีคนเขาคำนวณว่า รดายนคั้น ถ้าหากจะติดกันจริงๆ เอา
ออกขายตลาดเสียแล้วอย่างน้อยก็จะได้ไม่ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ ล้านบาท แต่ถ้าหากเรา
ตัดเงินนี้เอาออกเสียนั้นจะได้เงินมาอีกในปีหนึ่งจะได้เพิ่มขึ้นอีกหลายร้อยล้าน
นอกจากนั้น รัฐบาลโดยรัฐบาลคิดว่าการกระทรวงเศรษฐกิจที่พูดกันว่า จะออก
พระราชกำหนดค่าอะไร เกินควรกับข้อจำกัดที่ขึ้นราคาสินค้า การผูกไปเช่นนั้น
การค่าอะไร เกินควรนั้นทำมาครั้งถึงต้นและที่รัฐบาลแล้ว สุดท้ายยังควบคุมการ
ค่าอะไร เกินควร เขาควบคุมการจำหน่ายและควบคุมราคา สุดท้ายของชายหนัก
แล้วเราจะเอาอะไรกับใครและพอที่จะยอมตามท่านไปซื้อเชื้อเข้าอย่างนั้นหรือ
แล้วความเดือดร้อนก็จะตกอยู่กับประชาชนต่อไป"^{๒๗}

^{๒๖}บรรณิกิ เศรษฐบุคค และ โกสินทรวังศ์สุรวัดฒน์ เรื่องเคิม, หน้า ๒๓๓ - ๒๓๕

^{๒๗}เรื่องเคียวกัน หน้าเคียวกัน

แม้ว่ารัฐบาลจะถูกโจมตีอย่างหนักและรุนแรงดังกล่าวก็ตาม แต่ในที่สุดในวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๐๑ หลังจากที่มีการอภิปรายกันอย่างเคร่งเครียดเป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืน รัฐบาลก็สามารถนำพระราชบัญญัติงบประมาณประจำปี ๒๕๐๑ ยานสภาไปได้ด้วยคะแนนเสียงสนับสนุน ๙๒ เสียงเท่านั้น^๙ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงฐานอำนาจที่เริ่มเสื่อมลงของรัฐบาล ทั้งนี้เพราะคะแนนเสียงดังกล่าวแสดงว่าสมาชิกพรรครัฐบาลทั้งประเภทที่หนึ่งและประเภทที่สองไม่สนับสนุนรัฐบาลอย่างเต็มที่ ซึ่งพฤติการณ์ดังกล่าวยังก่อให้เกิดผลเอกถนอม ไม่เต็มใจที่จะบริหารประเทศตามวิถีทางประชาธิปไตยต่อไป

ความแตกแยกในพรรครัฐบาลแสดงว่าการที่จอมพลสฤษดิ์ได้ตั้งพรรคการเมืองเพื่อให้เป็นฐานอำนาจของรัฐบาลประสพความล้มเหลว ทั้งนี้ก็เพราะว่าพรรค ส.ส. ที่เข้ามาสังกัดพรรคชาติสังคมจำนวนมากไม่ได้มีความเลื่อมใสในนโยบายของพรรคแต่อย่างใด แต่ประสงค์จะได้รับการสนับสนุนในด้านเงินทองหรือตำแหน่งหน้าที่การงานอย่างคุ้มค่าหรือเป็นที่น่าพอใจมากกว่า ดังนั้น เมื่อ ส.ส. จากพรรคการเมืองต่าง ๆ ดังกล่าวเข้ามาสังกัดอยู่ในพรรคชาติสังคมแล้ว ไม่ได้รับผลประโยชน์ตอบแทนเท่าที่คาดหวังไว้ จึงเกิดความไม่พอใจและพยายามหาข้อบกพร่องของรัฐบาลและโคโจมตีรัฐบาลในเรื่องปัญหาต่าง ๆ อาทิ ปัญหาการครองชีพและปัญหาเรื่องความเป็นอยู่ของประชาชนรวมทั้งเรื่องการจุกจิกนักค้ำขาตกรรรมลือคือรัฐมนตรีออกมาตีแผ่ให้รัฐบาลนำคดีมาชำระสะสางเสียใหม่ การที่ ส.ส. ฝ่ายค้านและฝ่ายรัฐบาลร่วมกันโจมตีรัฐบาลในครั้งนี้จึงทำความยุ่งยากใจให้แก่พลเอกถนอม อย่างมากดังกล่าวดังนี้

นอกจากนั้น การที่จอมพลสฤษดิ์นำเอาอดีต ส.ส. พรรคเสรีมนังคศิลา มาเข้าร่วมในพรรคสหภูมิ ในชื่อใหม่ว่าพรรคชาติสังคมนี้ได้สร้างความไม่พอใจให้แก่ถูกพรรคสหภูมิมาก

^๙ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญ พ.ศ. ๒๕๐๑ เล่ม ๑,
(พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๒๓๒ - ๑๒๓๓

เพราะในเวลาที่เขาเสียเลือกตั้ง พวกคนใดกล่าวโจมตีพรรคเสรีมันักคิลลาอย่างเสียหายตลอดรุนแรง
 ครั้นเมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลขึ้น ส.ส. ซึ่งเป็นบุคคลในพรรคที่ตนเคยคัดค้านมาร่วมคณะรัฐบาลด้วยกัน
 เช่นนี้จึงทำให้มองหน้ากันไม่ค่อยสนิท นอกจากนั้น ส.ส. เหล่านี้ส่วนใหญ่เคยได้รับการเอาออก
 เอาใจในเรื่องเงินทองคดียาจกจอมพล ป. มาก่อน ฉะนั้น เมื่อเขาเป็นสมาชิกพรรคชาติสังคม
 แล้วจึงได้เรียกร้องเอาผลประโยชน์ตอบแทนขึ้นตั้ง เช่นเคยที่ปฏิบัติมา ซึ่งในระยะแรกจอมพลสฤษดิ์
 ก็เลี้ยงค้ายเรื่องเงินเหมือนกัน โดยใช้เงินก้อนหนึ่งประมาณสามล้านบาทตั้งเป็นทุนสวัสดิการเพื่อ
 แก้ปัญหาความยุ่งยากภายในพรรคให้ราบรื่นแต่ก็ไม่ค่อยได้ผลนัก เพราะเงินจำนวนดังกล่าวไม่
 สามารถจะสนองความต้องการของ ส.ส. ให้เป็นที่พอใจเพียงและพอใจได้หมดทุกคนเนื่องจาก ส.ส.
 ในพรรคมีมากด้วยกัน แต่ละคนก็ต้องการเงินจำนวนมากทั้งนั้นและมีความต้องการปรารถนาที่จะได้
 ไม่มีสิ้นสุด แต่อย่างไรก็ตาม ส.ส. พวกนี้ยังไม่แสดงปฏิกิริยาออกมาในขณะที่จอมพลสฤษดิ์ยังอยู่
 ในเมืองไทย พวกเขาจึงได้แต่เก็บซ่อนความไม่พอใจไว้ ค้วยเหตุนี้ เมื่อจอมพลสฤษดิ์เดินทางไป
 ต่างประเทศแล้วสมาชิกพรรคชาติสังคมจึงได้ก่อความวุ่นวายและมีการเรียกร้องเพิ่มมากขึ้น
 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่รัฐบาลได้แจกจ่ายงานจะตัดเงินงบประมาณช่วยจังหวัดและหนึ่ง
 ล้านบาทออกเสีย ซึ่งเงินจำนวนนี้สมาชิกที่เคยสังกัดพรรคเสรีมันักคิลลาเคยได้รับมาแล้วแต่เดิม
 แต่เมื่อมาอยู่ในพรรคชาติสังคม ไม่ได้เงินจำนวนนี้จึงเกิดความไม่พอใจและแสดงปฏิกิริยาต่อรัฐบาล
 พร้อมทั้งยื่นคำขาดต่อรัฐบาลว่าจะลาออกจากพรรคชาติสังคมถึง ๑๕ คน^{๑๘} เพื่อไปรวมกับพรรค
 ใหม่คือ พรรคประชากรไทยซึ่งเป็นพรรคที่ก่อตั้งขึ้นใหม่จากสมาชิกที่เคยเป็นลูกพรรคเสรีมันักคิลลา
 เดิมทั้งนั้น มีพลตรีเฉลิม พงษ์สวัสดิ์ เป็นหัวหน้าพรรค นายจรูญ กมลเพ็ญ เป็นเลขาธิการ^{๒๐}

^{๑๘} ประพจน์ ตรีณรงค์ ชีวิตและการต่อสู้ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ธนบุรี: อักษร
 สมิทธิ, ๒๕๐๖), หน้า ๑๑๖

^{๒๐} สงบ สุวรินทร์ เรื่องเดิม, หน้า ๓๔๓ - ๓๔๔
 สุวรินทร์

ปรากฏว่ารัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกถนอม กิตติขจร ไม่สามารถแก้ไขที่เกิดขึ้น
เหล่านี้ให้คลี่คลายไปในทางที่ราบรื่นจูล่วงไปได้ ดังที่โลกกล่าวกับคนหนังสือพิมพ์ว่า

" ผมเบื่อเหลือเกิน อยากรจะลาออกเสียแล้ว"

ส่วนค่านทางพลโทประภาส จารุเสถียร รองหัวหน้าพรรคชาติสังคมก็ได้ยอมรับและเปิดเผยว่า

" ในระยะนี้ที่รู้สึกว่ามี การแตกแยกกันขึ้นภายในสมาชิก แต่เป็นเรื่องธรรมดาของ
วงสังคมที่มีคนอยู่รวมกันมาก ๆ ที่มีสมาชิกจากพรรคต่าง ๆ อาทิ สหภูมิ เสรีนิยม
กับพรรคอื่น ๆ ก็ย่อมจะมีความเห็นไม่เหมือนกัน ส่วนการที่สมาชิกสวมแหวนพรรค
สหภูมิและแหวนพรรคอื่นนั้น ไม่ได้ถือว่าเป็นเครื่องหมายแห่งการแตกแยก"

เมื่อคนหนังสือพิมพ์ถามต่อไปว่า "จะยอมรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีใหม่ เพราะพลเอกถนอม
กิตติขจร นายกรัฐมนตรีบอกว่าจะลาออก" พลโทประภาส ตอบว่า "ไม่เอา.....ไม่เอา
ผมไม่ยอมรับแน่ ๆ ขอปฏิเสธ พุทโธ...มันสบายเสียเมื่อไหร่ละ เท่านั้นที่จะตายอยู่แล้ว"^{๒๑}

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะมีการปฏิวัติเพียงเล็กน้อย พลเอกถนอม ก็ได้พยายามควบคุม
สถานการณ์และแก้ปัญหาความวุ่นวายการแตกแยกภายในพรรคอย่างเต็มที่เหมือนกัน แต่ยิ่งแก่
ก็ดูเหมือนจะยิ่งยุ่งวุ่นวายสับสนอลเวงหนักยิ่งขึ้นทุกที ทั้งนี้เพราะไม่สามารถคลี่คลายปัญหาความ
ขัดแย้งภายในวงรัฐบาลไทยรบเทาเบาบางลงได้ มีแต่เพียงเพิ่มความแตกราวความไม่พอใจของ
บุคคลในวงรัฐบาล เพิ่มมากขึ้นทุกที ดังจะเห็นได้จากการที่มีรัฐมนตรีลาออกและการแก้ปัญหา
วิกฤตการณ์ในช่วงนั้นของพลเอกถนอมก็คือการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีดังต่อไปนี้

วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๐๑ นายทิม ภูริพัฒน์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ขอลาออก

วันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๐๑ พลโทเจียม ฉายาโธทัย รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง ขอลาออก

พลโทจิตติ นาวิเสถียร รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเศรษฐการ

ขอลาออก

^{๒๑}สว่าง ลานเหลือ เรื่องเดิม, หน้า ๕๒๘

- วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๐๑ นายเสวก เปี่ยมพงษ์สานต์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง
ขอลาออก
- นายอารีย์ ตันติเวชกุล รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
ขอลาออก
- นายเจ๊ะ อับดุลลา หลังปูเต๊ะ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข
ขอลาออก

- วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๐๑ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงคณะรัฐมนตรี ดังนี้
๑. พลตรีอัมพร จินตกานนท์ พ้นจาก รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงยุติธรรม เป็น
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง
 ๒. หม่อมราชวงศ์ทองแดง ทองแถม เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง
 ๓. หลวงอรรรถพรพิศาล เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงยุติธรรม
 ๔. นายหอม อุปรนัย เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
 ๕. พลตรีเนตร เขมะโยธิน พ้นจาก รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม เป็น
รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ
 ๖. นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสหกรณ์
 ๗. นายสวัสดิ์ คำประกอบ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข
 ๘. นายปฐม โพธิ์แก้ว เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม^{๒๒}

หลังจากที่ได้มีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีดังกล่าว แทนที่จะช่วยให้สถานการณ์หรือฐานะ
ของรัฐบาลดีขึ้น แต่กลับกลายเป็นทรุดหนักลงไปอีก ทั้งนี้เพราะมี ส.ส. หลายคนที่พลาดหวังจาก
ตำแหน่งรัฐมนตรีหรือตำแหน่งอื่น ๆ เริ่มวิ่งเต้นจับกลุ่มรวมตัวกันคัดค้านรัฐบาลอีกด้วย การที่
จะเปิดอภิปรายทั่วไป เมื่อพลเอกถนอม ไม่สามารถแก้ไขปัญหาคอขวดภายในพรรคการเมือง
หรือวงการรัฐบาลด้วยวิธีการประนีประนอมได้ ดังนั้น จึงสนับสนุนให้จอมพลสฤษดิ์ใช้วิธีการปฏิวัติ
ล้มสภาในระบอบประชาธิปไตยเสีย นักรัฐศาสตร์ท่านหนึ่งได้วิจารณ์การแก้ปัญหาของรัฐบาลซึ่ง

มาจากสาเหตุการก่อความวุ่นวายภายในพรรคชาติสังคมไว้อย่างน่าฟังว่า

" คณะปฏิวัติซึ่งทำการยึดอำนาจในวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑ ใค้อ้างเหตุผลในการยุบสภาผู้แทนและเลิกใช้รัฐธรรมนูญในครั้งนี้ว่า " เพื่อขจัดความอลเวงไม่เรียบร้อยที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น" และ " เพื่อจัดระบบการปกครองของประเทศชาติเสียใหม่ให้อยู่บนรากฐานของระบบประชาธิปไตยอย่างมั่นคง และเหมาะสมกับความเป็นอยู่ของชาติและประชาชนชาวไทย" สิ่งที่คณะปฏิวัติเชื่อว่าเป็นมูลเหตุของความอลเวงไม่เรียบร้อยในวงการเมืองก็คือ บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนที่มาจาก การเลือกตั้ง บางท่านที่ชอบ" ใช้สิทธิอำนาจโดยไม่ต้องรับผิดชอบอะไร ก่อความปั่นป่วนวุ่นวายจนบางครั้ง... ต้องเอาเงินมาซื้อความเรียบร้อยในสภา" เช่นชูจะเบ็คอภิปรายทั่วไปเป็นต้น คณะปฏิวัติถือว่าพฤติกรรมเหล่านี้ของสมาชิกผู้แทนมีผลเป็นการทำลาย "ศักดิ์ศรีของสภาผู้แทนราษฎร" เป็นอันว่ามูลเหตุสำคัญที่ทำให้คณะปฏิวัติต้องเลิกสภาผู้แทนราษฎรและร่างรัฐธรรมนูญใหม่นั้น ก็คือ พฤติกรรมที่เป็นการแสดงออกซึ่งความเห็นแก่ตัวและการฉวยโอกาสของสมาชิกสภาผู้แทนบางท่าน ซึ่งที่จริงนั้นก็ไม่น่าจะไปตำหนิสมาชิกสภาผู้แทนที่ต้องทำเช่นนั้นแต่ฝ่ายเดียว ผู้ใช้อำนาจบริหารเองก็น่าจะได้รับการตำหนิด้วยเพราะจะเป็นฝ่ายที่มีส่วนทำให้สมาชิกสภาผู้แทนบางท่านต้องมีพฤติกรรมที่เสื่อมเสียหรือที่เป็นการฉวยโอกาสเช่นนั้น ถ้าผู้ที่เป็นฝ่ายบริหารทำแต่ในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักการและไม่มีจุดอ่อนที่สมาชิกของฝ่ายนิติบัญญัติจะโจมตีได้แล้ว ก็ไม่น่าจะต้องกล่าวหาสมาชิกสภาผู้แทนจะไม่สนับสนุนหรือคอยฉวยโอกาสก่อความไม่เรียบร้อยด้วยการเปิดอภิปรายทั่วไป^{๒๑}

ตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ความอ่อนแอและหย่อนประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาทางการเมืองของรัฐบาลได้กลายเป็นสาเหตุที่สำคัญแห่งการปฏิวัติยิ่งกว่าสาเหตุที่เกิดจากกับ

^{๒๑} ภิรมล ทองธรรมชาติ, รัฐสภาในระบอบการปกครองของไทย เรื่องเดิม,

คอมมิวนิสต์เสียอีก ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุที่ว่าภัยอันเกิดจากคอมมิวนิสต์ในเวลานั้นยังไม่รุนแรงนัก รัฐบาลอาจใช้มาตรการทางกฎหมายที่มีอยู่ในขณะนั้นแก้ไขได้ ส่วนความอ่อนแอของหน่วยงานในการแก้ปัญหาและความแตกแยกภายในสมาชิกพรรครัฐบาลนั้นดูเหมือนว่ายิ่งแก่งแย่งและสับสนวุ่นวายดุกลามใหญ่โตมากขึ้นทุกทีจนกลายเป็นสาเหตุให้พลเอกถนอมไม่เต็มใจที่จะบริหารประเทศตามวิถีทางของประชาธิปไตยต่อไปและสนับสนุนให้จอมพลสฤษดิ์ทำการปฏิวัติซึ่งจอมพลสฤษดิ์ก็เต็มใจและได้เตรียมการที่ทำการปฏิวัติอยู่แล้วเพียงรอคอยให้เหตุการณ์หรือสถานการณ์ต่าง ๆ สุกอมเท่านั้นเอง ดังนั้นเราจะเห็นได้จากสาเหตุแห่งการปฏิวัติที่ไม่ประกาศเป็นทางการข้อต่อไป

๓. ความปรารถนาที่จะครองอำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ชินะรัชต์

ความยุ่งยากของรัฐบาลซึ่งมีพลเอกถนอม เป็นนายกรัฐมนตรีและตนเองเป็นผู้สนับสนุนอย่างเต็มที่นั้นทำให้จอมพลสฤษดิ์มองเห็นและตระหนักเป็นอย่างดีว่า การที่รัฐบาลถูกควบคุมโดยทางรัฐสภาหรือพรรคการเมืองทั้งฝ่ายค้านหรือพรรคของรัฐบาลเอง เป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา เพราะต้องผ่านการควบคุมและกลั่นกรองการปฏิบัติงานหลายชั้นทำให้เกิดความล่าช้าในการปฏิบัติงานของรัฐบาล ดังนั้นในฐานะที่เป็นทหารและเคยชินกับการใช้อำนาจเฉียบขาดอยู่แล้ว จอมพลสฤษดิ์จึงแสวงหาวิธีการที่จะทำให้ตนมีอำนาจอย่างเด็ดขาดเพื่อทำการปกครองประเทศตามที่ตนเห็นสมควร โดยปราศจากการควบคุมหรือคัดค้านโต้แย้งวิพากษ์วิจารณ์จากบุคคลใดหรือสถาบันใด ๆ โดยสิ้นเชิง และคำตอบก็คือว่า การปฏิวัติเป็นหนทางเลือกทางเดียวเท่านั้นที่จะช่วยให้ความปรารถนาของจอมพลสฤษดิ์สัมฤทธิ์ผลและครองอำนาจสูงสุดทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน โดยปราศจากการต่อสู้แข่งขันจากนักการเมืองหรือกบฏนักการเมืองต่าง ๆ ทั้งหมดและการปฏิวัตินั้นก็ทำได้ไม่ยาก เพราะจอมพลสฤษดิ์ได้เคยเป็นหัวหน้านายทหารทำการปราบปรามกบฏและรัฐประหารมาแล้วหลายครั้ง โดยเฉพาะในเวลานั้น จอมพลสฤษดิ์ก็ดำรงตำแหน่งสูงสุดของฝ่ายทหารอยู่แล้ว และยังไปกว่านั้น บุคคลในคณะรัฐบาลส่วนมากก็เป็นพรรคพวกและลูกน้องของจอมพลสฤษดิ์ซึ่งสนับสนุนให้จอมพลสฤษดิ์ทำการปฏิวัติอีกด้วย

นอกจากนั้น เมื่อได้ทำการวิเคราะห์ถึงสาเหตุและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ตลอดจนพิจารณาถึงเจตนารมณ์และพฤติกรรมที่แสดงออกของจอมพลสฤษดิ์ในสมัยที่ครองอำนาจ โดยอาศัยหลักจิตวิทยาสังคมที่ Robert Gurr ได้เสนอไว้ว่า "การขยายตัวของความไม่พอใจต่อสภาพที่เป็นอยู่

แล้วใช้ศิลปะในการหันเหเรื่องนั้นให้เป็นเรื่องทางการเมือง เพื่อให้มวลชนสนับสนุนและในที่สุดก็จะสามารถใช้กำลังเข้าทำการปฏิวัติเข้ายึดอำนาจการปกครองประเทศ" นั้น ย่อมเป็นเครื่องยืนยันและแสดงให้เห็นว่า สาเหตุที่แท้จริงแห่งการปฏิวัติเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ นั้น ผู้เขียนเชื่อว่า เป็นสาเหตุที่เนื่องมาจากความปรารถนาที่จะมีอำนาจ (Personal Desire) และสร้างความมั่นคงทางการเมืองให้แก่ตนเองของจอมพลสฤษดิ์มากกว่า ส่วนสาเหตุอื่นนั้นเป็นสาเหตุประกอบ ดังจะเห็นได้ว่า หลังจากที่จอมพลสฤษดิ์ได้มีอำนาจทางการเมืองแล้ว เขาได้พยายามที่จะรวบรวมอำนาจทุกอย่างทั้งทางด้านการเมืองการปกครองและการบริหารราชการรวมทั้งอำนาจทางทหารตลอดจนงานด้านตำรวจ อีกทั้งยังควบคุมการใช้จ่ายเงินงบประมาณของชาติและเงินราชการลับ เป็นต้น มาไว้มีตนเองคนเดียว ซึ่งเขาได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี, รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ, รมว.ยุติธรรม, รมว.มหาดไทย, อธิบดีกรมตำรวจและประธานกรรมการรัฐวิสาหกิจ รวมทั้งประธานกรรมการสำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล พร้อม ๆ กัน เป็นต้น ซึ่งตำแหน่งดังกล่าวเป็นที่รวมของอำนาจและเงินทอง โดยเฉพาะเงินราชการลับซึ่งจอมพลสฤษดิ์มีอำนาจสั่งจ่ายได้โดยไม่มีการควบคุมตรวจสอบจากผู้ใดหรือสถาบันใด ๆ เลย จนกระทั่งหลังจากที่จอมพลสฤษดิ์ได้ถึงแก่อสัญกรรมไปแล้ว จึงพบว่า จอมพลสฤษดิ์ได้ใช้อำนาจไปในทางมิชอบเบียดบังเงินของชาติไปใช้ส่วนตัวโดยสร้างความร่ำรวยและสนองความสุขสำราญให้แก่ตนเองเป็นจำนวนมากหลายร้อยล้านบาท ดังจะได้อธิบายในตอนต่อไป

ในการสัมภาษณ์นักการเมืองชั้นนำของไทยและนายทหารที่มีส่วนร่วมในการปฏิวัติครั้งนี้เกี่ยวกับสาเหตุแห่งการปฏิวัติด้วยคำถามเหมือนกันว่า

" ใครขอทราบความคิดเห็นของท่านว่า สาเหตุที่แท้จริงแห่งการปฏิวัติ ๒๕๐๑ นั้น เป็นสาเหตุที่เกิดจากภัยคอมมิวนิสต์แทรกซึมและบ่อนทำลายประเทศหรือเกิดจากการแตกแยกกันของสมาชิกพรรคชาติสังคมหรือสาเหตุใด "

แต่ละท่านได้กล่าวถึงสาเหตุและความคิดเห็นเกี่ยวกับสาเหตุแห่งการปฏิวัติครั้งนี้ในทำนองความคิดเห็นที่คล้ายคลึงกัน พลโท อัมพร จินตกานนท์ ซึ่งได้เข้าร่วมรัฐบาลของคณะปฏิวัติได้ให้ทัศนะดังนี้

" สาเหตุแห่งการปฏิวัตินั้นมีหลายอย่าง เริ่มตั้งแต่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในขณะนั้น ซึ่งกล่าวกันว่าหรือมีเหตุผลเชื่อว่าการแตกแยกหรือแก่งแย่งผลประโยชน์กันจริง ส่วนข้อที่เป็นสาเหตุอันรุนแรงที่สุดก็คือ สมาชิกสภาในขณะนั้นมีหลายคนที่ทางเจ้าหน้าที่ยืนยันว่าเป็นบุคคลที่ทำการเกี่ยวข้องกับคอมมิวนิสต์ทั้งในและนอกประเทศ อาจจะไม่ปลอดภัยมาสู่ชาติบ้านเมืองในขณะนั้นก็ได้ จึงจำเป็นต้องมีมาตรการที่เด็ดขาดมาแก้ไขหรือขจัดภัยของชาติบ้านเมืองให้ตกอยู่ในความสงบเรียบร้อยปราศจากภัยภายนอกประเทศ "๒๔

ส่วนพันเอกถนัด คอมันตร์ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในรัฐบาลชุดคณะปฏิวัติ ได้กล่าวสาเหตุแห่งการปฏิวัติว่า

" สาเหตุนั้นมีอยู่หลายอย่าง เริ่มจากความวุ่นวายอันเกิดจากการแก่งแย่งชิงดีแสวงหาประโยชน์กันของนักการเมืองนั้นก็ เป็นสาเหตุอันสำคัญ ส่วนในเรื่องการแทรกแซงก่อกวนบ่อนทำลายของฝ่ายคอมมิวนิสต์นั้นมันก็มีอยู่ซึ่งก็เป็นความจริงเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ก็ช่วยให้เกิดภาวะที่ส่อให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขบางอย่างและวิธีการปรับปรุงที่ฝ่ายทหารผู้ถืออาวุธเห็นว่ากระทำได้โดยไม่ยากนักก็คือการเข้ายึดอำนาจดังที่ได้เคยกระทำมาแล้วหลายครั้งในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย "๒๕

ส่วนพลอากาศเอก ทวี จุลละทรัพย์ เสนาธิการทหารอากาศในสมัยก่อนการปฏิวัติและเมื่อภายหลังจากการปฏิวัติแล้วได้เขาร่วมงานกับคณะปฏิวัติในกระทรวงกลาโหม ได้กล่าววิจารณ์สาเหตุการปฏิวัติครั้งนี้ว่า

๒๔ สัมภาษณ์ อัมพร จินตกานนท์, พลโท, ๑๐ มกราคม ๒๕๒๐.

๒๕ สัมภาษณ์ ถนัด คอมันตร์, พันเอก, ๑๗ มกราคม ๒๕๒๐.

" การแตกแยกความคิดเห็นในเรื่องผลประโยชน์มีหรือไม่มี ผมไม่รู้ไม่อยากจะ
 ทำหนักงาใส่รายใครทั้งนั้น แต่ว่าสิ่งที่มันแสดงออกมาให้เราเห็นและก็นำวิจารณ์
 กันอย่างยุติธรรมที่สุด สมัยนั้นรู้สึกว่าการอ้างเหตุการณ์ต่าง ๆ นั้นเป็นการอ้าง
 เขาข้างตัวของทั้งนั้น "๒๖

ส่วนหม่อมราชวงศ์ เสนีย์ ปราโมช นักการเมืองชั้นนำของไทยซึ่งเคยดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
 หลายสมัยได้กล่าววิจารณ์ถึงสาเหตุแห่งการปฏิวัติครั้งนี้ไว้อย่างน่าฟังว่า

" อันนี้มันก็ดูไต่สองแง่ แง่หนึ่งก็พวกทหารที่ถืออาวุธ เขามองดู เขาไม่เชื่อกัน
 ในสายตาของเขาทุกอย่างให้สิทธิเกินควร กฎหมายอยู่นอกกฎหมายอะไรต่อมิอะไร
 เหล่านี้แหละหรือมีสภาก็เป็นสภาที่ไต่คนการเมืองส่วนมากมุ่งหาผลประโยชน์ใส่ตัว
 ความเบื้อหน้าก็เกิดขึ้น นั้นในสายตาของเขา ส่วนในสายตาของผม ถ้าเราไม่สอน
 เด็กมันก็เดินไม่ได้ เวลาเดินมันก็ล้มข้าง ในบ้านเมืองอื่นเขาเป็นกันได้เพราะ
 เขาคูณเคยกันมา " ๒๗

ในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยนั้น เราต้องยอมให้มีการขัดแย้งเกิดขึ้นได้และหาทาง
 แก้ปัญหาโดยสันติวิธีโดยให้หลักเหตุผลและการต่อรองการประนีประนอมด้วยความอดทน เพราะ
 ประชาธิปไตยเป็นเรื่องของคนกลุ่มมากจึงต้องใช้ความอดทนและฝึกสอนให้ประชาชนได้เรียนรู้
 จากประสบการณ์ไปโดยลำดับโดยผ่านผู้นำทางการเมืองต้องมีความอดทนและเป็นตัวอย่างที่ดี
 แก่ประชาชน มิใช่พาให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมืองขึ้นเพียงเล็กน้อยโดยที่ไม่เกี่ยวกับ
 ผลได้ผลเสียหรือกระทบกระเทือนต่อประชาชนเป็นส่วนรวม ผู้นำทางการเมืองก็อ้างเอาสถานการณ์
 ขึ้นในกำลังปฏิวัติตั้ง เช่นการกระทำของจอมพลสฤษดิ์ ครั้งนี้นับได้ว่ามิได้ทำเพื่อปูพื้นฐานทางการเมืองการ
 ปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ตรงข้ามเป็นการทำให้ประชาธิปไตยที่กำลัง

๒๖ สัมภาษณ์ ทวี จุลละทรัพย์, พลอากาศเอก, ๑๕ มกราคม ๒๕๒๐.

๒๗ สัมภาษณ์ เสนีย์ ปราโมช, หม่อมราชวงศ์, ๓ มกราคม ๒๕๒๐.

จะดำเนินไปตามครรลองที่ถูกคองโคเหตุขงักอง ทำให้ประชาชนคนไทยเกิดความเดือดร้อน
 เป็อนนายไม่สนใจและกระตือรือร้นที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง เพราะจอมพลสฤษดิ์ ได้
 บิดหนทางมิให้ประชาชนมีส่วนร่วมเข้าร่วมทางการเมืองเป็นเวลานานนับสิบปี จึงนับว่าการกระทำ
 ของจอมพลสฤษดิ์ ได้สร้างปัญหาและอุปสรรคในอันที่ปู้พื้นทางการเมืองให้แก่ประเทศไทยอย่างมาก
 ดังเราจะเห็นได้จากคำสัมภาษณ์ของหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช ได้ตอบคำถามของผู้เขียน
 ว่า "ท่านเห็นด้วยไหมครับ กับการปฏิวัติ ๒๕๐๑ ซึ่งขณะปฏิวัติให้เหตุผลว่าเป็นทางเลือทางเดียว
 ในการแก้ปัญหาวิกฤติการณ์ทางการเมืองของประเทศไทยในเวลานั้น " หม่อมราชวงศ์เสนีย์
 ปราโมช ได้ให้คำตอบไว้อย่างนาคิดว่า

" วิธีแก้ปัญหามันก็มีอยู่หลายอย่าง ผมไม่เคยเห็นด้วยกับการแก้ปัญหาอย่างนั้น
 ตั้งแต่เริ่มเป็นประชาธิปไตยมา ๒๔๗๕ ความเห็นผมไม่เห็นด้วยกับวิธีนี้ วิธีแก้ก็คือ
 ให้คุณกับประชาธิปไตย บ้านเมืองมันจะได้เป็นกันเสียที ทำไป ๆ ประชาธิปไตย
 มันก็มีแหละ มากหมอมันก็มากความ แตกแยกกันก็มี บ้านเมืองอื่นเขาทำกันมาได้
 ในที่สุดก็คนตั้งสี่สิบห้าสิบล้านคนนี่ ไม่ให้เป็นประชาธิปไตย ไม่ให้สิทธิไม่ให้เสียง
 วันหนึ่งมันจะเรียกร้องกันจนเกินไปนะ อย่างที่เกิดมาแล้ว

เพราะฉะนั้น จึงค่อยทำค่อยไปมันก็คุ่มกันขึ้นมาและก็การใช้สิทธิบางส่วนมัน
 จะน้อยลงและรัฐบาลก็รู้จักการรับผิดชอบ มันดีกว่าทุกคนเป็นเจ้าของประเทศเป็น
 เจ้าของบ้านเมืองร่วมกัน ผมเห็นอย่างนี้ด้วยตลอดมา ผมไม่เคยเห็นด้วยกับการ
 ปฏิวัติ ๒๕๐๑ "๒๘

ส่วนพลอากาศเอกทวี จุลละทรัพย์ ก็ได้ให้ความเห็นไว้อย่างน่าฟังว่า

๒๘ สัมภาษณ์ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., เรื่องเดียวกัน

" วิฤกฏการณ์การเมืองในเวลานั้นกับเวลานี้ติดกันเยอะแยะ ผมเห็นว่าสาเหตุในการปฏิวัติคราวนั้นมันสืบเนื่องมาจากเรื่องการจัดแย้งกันในทางส่วนตัวของนักการเมืองบางกลุ่มบางพวกมากกว่า "๒๘

ส่วนบุคคลสำคัญอีกท่านหนึ่งของคณะปฏิวัติได้ให้ความเห็นไปอีกแง่หนึ่ง คือ พันเอก อดิศร กอมันต์ ได้ให้ทัศนะไว้ดังนี้

" ในขณะนั้น มีความขัดแย้งทางการเมืองมาก เนื่องมาจากการปฏิบัติของนักการเมืองคือ ส.ส. ที่ได้รับเลือกตั้งมา มีลักษณะที่วุ่นวายอลเวงเหมือนกับก่อนระยะที่จะมีการปฏิรูป เมื่อ ๖ ตุลาคม กล่าวคือ ผู้แทนหรือที่เราเรียกว่า ส.ส. เมื่อได้รับเลือกตั้งเข้ามาแล้วก็ได้มีการแสวงหาประโยชน์ส่วนตัวหรือประโยชน์ทางการเมืองแก่งแย่งชิงดีกันเพื่อจะโคกตำแหน่ง แต่มีใครระลึกและคำนึงถึงหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมายมาจากประชาชน กล่าวคือให้มาจรรโลงประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า ตรงข้ามเมื่อได้รับเลือกตั้งเข้ามาแล้วก็มุ่งแสวงหาประโยชน์ส่วนตัวและโคกอกความยุ่งเหยิงวุ่นวายอลเวง จนในที่สุดสถานการณ์ก็ปราศจากเสถียรภาพไม่สามารถที่จะบริหารประเทศให้ไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้ตามความประสงค์

เพราะฉะนั้น ในการที่จะเห็นควยหรือไม่นั้น ถ้าหากมองในแง่ของประชาชนที่ต้องการความสงบเรียบร้อยให้ชาติบ้านเมืองและประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข มีความร่มเย็นสงบเรียบร้อยก็เห็นควยกับที่มีการดำเนินการบางอย่างเพื่อรองรับความวุ่นวายยุ่งเหยิงอลหม่านเหล่านั้น นี้พูดในแง่ของประชาชน "๓๐

ตามที่กล่าวมาจึงเห็นได้ว่าสาเหตุแห่งการปฏิวัติ ๒๕๐๑ นั้น มีหลายประการด้วยกันคือ สาเหตุที่ประกาศเป็นทางการอันได้แก่ภัยที่เกิดจากคอมมิวนิสต์ที่ปฏิบัติการอยู่ทั้งภายในและนอกประเทศเพื่อบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ ส่วนสาเหตุอื่นนั้นก็ได้แก่การแตกแยกภายในพรรคชาติสังคมซึ่งเป็นพรรคที่สนับสนุนรัฐบาล สมาชิกของพรรคได้เรียกร้องเอาผลประโยชน์ตอบแทน

๒๘ สัมภาษณ์ ทวี จุลละทรัพย์, พลอากาศเอก, เรื่องเดียวกัน

๓๐ สัมภาษณ์ อดิศร กอมันต์, พันเอก, เรื่องเดียวกัน

จากการที่ตนให้การสนับสนุนพรรคและเมื่อไม่ได้รับผลตอบแทนเป็นที่พอใจจึงพยายามหาจุดอ่อน
 โจมศรีรัฐบาลและสมาชิกภายในพรรคของตน เมื่อรัฐบาลซึ่งมีพลเอกถนอม กิตติขจร เป็น
 นายกรัฐมนตรี หย่อนประสิทธิภาพไม่สามารถขจัดปัญหาความขัดแย้งภายในพรรคให้ราบรื่นได้
 อีกประการหนึ่ง การที่พรรคชาติสังคมเป็นฝ่ายแพ้การเลือกตั้งซ่อม ๕ จังหวัดแก่พรรคประชาธิปัตย์
 นั้นไต่ถึงความเสื่อมทรามมาสู่รัฐบาลมากซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นฐานอันอ่อนแอของรัฐบาล
 ยิ่งไปกว่านั้น การที่รัฐบาลใช้วิธีการแก้ปัญหาทางงบประมาณประจำปี ๒๕๐๒ ด้วยการเพิ่มภาษีสินค้า
 หลายอย่างซึ่งยังความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนทั่วไปนั้นทำให้ ส.ส. ส่วนหนึ่งทั้งฝ่ายค้านและฝ่าย
 รัฐบาลได้กล่าววิพากษ์โจมตีรัฐบาลและปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวนี้ไต่ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นเป็น
 ลำดับ

การที่รัฐบาลซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ เป็นผู้สนับสนุนอยู่นั้นไม่สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าว
 ให้คลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้นได้จึงกลายเป็นสาเหตุให้จอมพลสฤษดิ์ไม่เต็มใจที่จะปกครองบริหาร
 ประเทศในระบบรัฐสภาโดยวิธีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโดยประชาชน ทั้งนี้เพราะ
 จอมพลสฤษดิ์เคยชินแก่วิธีการใช้กำลังและความรวดเร็วเป็นเครื่องแก้ปัญหาตามแบบวัฒนธรรม
 ของทหาร ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าสาเหตุที่แท้จริงแห่งการปฏิวัติ ๒๕๐๑ นั้น เนื่องจากการที่
 จอมพลสฤษดิ์มีความปรารถนาที่จะมีและใช้อำนาจเป็นเครื่องมือปกครองบริหารประเทศมากกว่า
 สาเหตุอื่นดังได้กล่าวแล้ว

ที่ว่า "การอ้างถึงสถานการณ์ต่าง ๆ หรือความไม่พอใจให้ขยายวงกว้างกลายเป็นเรื่องของการเมืองและแล้วในที่สุดก็จะนำไปสู่การกระทำที่ไร้กำลังรุนแรงทางการเมืองด้วยการปฏิวัติรัฐประหาร" ดังจะเห็นได้จากกรณีการปฏิวัติ ๒๕๐๑ นี้

ฉะนั้น สาเหตุที่แท้จริงแห่งการปฏิวัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ นั้น จึงเป็นสาเหตุอื่นมิใช่สาเหตุเพื่อปราบคอมมิวนิสต์นี้อย่างแน่นอน และสาเหตุนั้นก็คือ ความต้องการครองอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งมีความปรารถนาที่จะก้าวขึ้นครองอำนาจทางการเมืองบริหารปกครองประเทศอย่างเด็ดขาดแต่ผู้เดียว ทั้งนี้เมื่อวิเคราะห์ตามสถานการณ์และเหตุผลความเป็นจริงที่เกิดขึ้นอยู่ในเวลานั้นมาประกอบกันจะเห็นได้ว่า หลังจากที่จอมพลสฤษดิ์ ทำรัฐประหาร ๒๕๐๐ ผ่านไปก็ได้อำนาจให้มีการเลือกตั้งตามวิถีทางของระบอบประชาธิปไตย โดยมีพรรคการเมืองต่าง ๆ เข้าแข่งขันกันเพื่อเสนอให้ประชาชนให้ความไว้วางใจเลือกเป็นรัฐบาลในครั้งนั้น จอมพลสฤษดิ์ก็ตั้งพรรคการเมืองขึ้นคือ พรรคชาติสังคม แต่การบริหารของรัฐบาลของพลเอกถนอม ซึ่งมีพรรคการเมืองเป็นเครื่องสนับสนุนฐานอำนาจเกิดความแตกแยกสับสนวุ่นวายและต้องใช้เงินนี้ซื้อความสนับสนุนเรื่อยมา และผลจากการเลือกตั้งเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๐๑ โดยที่รัฐบาลเป็นฝ่ายปราชัยแก่พรรคประชาธิปัตย์นั้น ย่อมเป็นบทเรียนที่จอมพลสฤษดิ์ จะต้องนำมาพิจารณาหาทางแก้ไขว่าหากขึ้นเลือกทางเดินโดยวิธีนี้จะทำให้จอมพลสฤษดิ์เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในการเลือกตั้ง ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ ก็เคยพูดอยู่เสมอว่าเขาเองจะไม่ยุ่งการเมืองโดยการสมักทรูแทนอย่างเด็ดขาด ดังนั้น จอมพลสฤษดิ์ จึงเลือกวิธีการใช้กำลังซึ่งทำได้ง่ายกว่าและมีหวังจะประสบผลสำเร็จได้ง่ายกว่าการเลือกตั้งตามวิถีทางที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ แม้พันเอกถนอมคัดค้านก็ยอมรับว่า "วิธีการที่ฝ่ายทหารที่ใช้อาวุธเห็นว่าการกระทำได้ไม่ยากนักก็คือการเข้ายึดอำนาจดังที่กระทำมาแล้วหลายครั้งในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย" ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้มองเห็นว่าโครงสร้างทางการเมืองและวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยนั้นได้มีการยอมรับการใช้กำลังเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอยู่ตลอดเวลา ประชาชนคนไทยต้องยอมรับอำนาจของรัฐบาลที่ปกครองประเทศซึ่งได้มาด้วยการใช้กำลังและก็ได้เป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้นำทางการเมืองที่มีกำลังสนับสนุนใช้กำลังในการก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมือง เพราะการเริ่มต้นก้าวแรกประชาธิปัตย์ไทยของประเทศไทยก็ก้าวไม่ตรงทิศทางและเป้าหมาย ทั้งนี้ก็เพราะว่าผู้นำทางการเมือง

ของไทยได้ให้การเรียนรูแก่ประชาชนยอมรับอำนาจของผู้ปกครองซึ่งได้อำนาจมาโดยการใช้อำนาจ
 เป็นเครื่องสนับสนุน และยิ่งกว่านั้น กลุ่มชนชั้นนำทางการเมืองยังได้สร้างกลไกและฐานอำนาจ
 ของฝ่ายรัฐบาลให้แข็งแกร่งกว่าฝ่ายนิติบัญญัติอีกด้วย โครงสร้างทางการเมืองของไทยมีจุดอ่อน
 เช่นนี้เนื่องมาจากการขาดระบบพรรคการเมืองที่ต่อเนื่อง ซึ่งเป็นจุดอ่อนให้แก่ผู้นำฝ่ายทหาร
 ที่มีกำลังอาวุธเข้าต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันเองอยู่แต่ในระดับเบื้องต้นตลอดมา เนื่องจากว่า
 การทำปฏิวัติรัฐประหารนั้นทำได้ไม่ยากนักถ้าผู้ที่ต้องการทำมีกำลังทหารในพระนครสนับสนุนตั้งกล่าว
 แล้ว พฤติการณ์เช่นนี้เห็นได้จากกรณีที่จอมพลสฤษดิ์ ซึ่งเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุดและหัวหน้าคณะ
 รัฐประหาร ๒๕๐๐ จึงสามารถทำการปฏิวัติได้โดยไม่ยากนักด้วยการอ้าง เหตุการณ์หรือสถานการณ์
 อย่างไม่อย่างหนึ่งที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เพื่อให้ประชาชนเห็นด้วย และในขณะนั้นก็เห็นว่าภัยอันเกิด
 จากคอมมิวนิสต์เป็นสาเหตุที่คณะปฏิวัติจะนำมาอ้างได้ง่ายที่สุดและมีผลทางจิตวิทยามากที่สุด
 เพราะประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่มีความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ทั้งเกลียดและกลัวคอมมิวนิสต์อยู่แล้ว
 การปฏิวัติ ๒๕๐๑ จึงไม่มีผู้ใดคัดค้านจอมพลสฤษดิ์หรือแม่ทัพจะมีผู้ไม่เห็นด้วยแต่ก็ไม่อาจคัดค้าน
 ได้เช่นกัน เพราะคณะปฏิวัติได้ออกคำสั่งห้ามมิให้มีการชุมนุมวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องที่เกี่ยวกับ
 การเมืองไม่ว่าในกรณีใด ๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้รวมถึงพรรคการเมืองและสื่อมวลชนหนังสือพิมพ์
 ตลอดจนประชาชนชาวไทยผู้เป็นเจ้าของประเทศด้วย ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า สาเหตุที่แท้
 จริงแห่งการปฏิวัติ ๒๕๐๑ นั้น จึงมิใช่สาเหตุเพื่อปราบคอมมิวนิสต์หรือสาเหตุอื่น ๆ แน่นอน
 เพราะรัฐบาลสามารถนำมาตราทางกฎหมายที่มีอยู่ในขณะนั้นปราบคอมมิวนิสต์ที่ยังไม่ถึงขั้น
 ปฏิบัติการรุนแรงในขณะนั้นได้ ส่วนสาเหตุอื่นนั้นรัฐบาลก็สามารถใช้วิธีการและกลไกทาง
 การเมืองตามวิถีทางของประชาธิปไตยซึ่งกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแก้ไขได้เช่นเดียวกัน แต่สาเหตุ
 ที่จอมพลสฤษดิ์ต้องการครองอำนาจและสร้างความมั่นคงทางการเมืองนี้ไม่มีทางเลือกอื่นใด
 ดีกว่าการปฏิวัติ